

Anmeldelser

Inge Adriansen og Immo Doege: Dansk eller tysk?

Billeder af national selvforståelse i 1920. Sønderjyske billeder 3. Udgivet af Institut for Sønderjysk Lokalhistorie og Historisk Samfund for Sønderjylland i samarbejde med Gesellschaft für Flensburger Stadtgeschichte e. V. og Institut für Regionale Forschung und Information, Aabenraa 1992. 64 s., rigt ill. ISBN 97-7406-068-6. Kr. 140,-.

Bogen »Dansk eller tysk?« er begge dele. Såvel udgivere som forfattere er danske og tyske. Tilsvarende foreligger bogen både i en dansksproget og en tysksproget udgave.

Emnet er da også absolut grænseoverskridende. På de 64 sider behandles det rigtige og varierede billedmateriale, som blev anvendt op til folkeafstemningerne i Sønderjylland i 1920. Efter en kort indledning præsenteres et bredt udvalg af de mange plakater, løbesedler, flyveblade, nødpengenesedler m. m., som blev benyttet til at påvirke vælgerne. Omtalen af dem er tematisk ordnet efter de forskellige strenge, som de spillede på i datiden. Overskrifter som »I slægtens spor«, »Historiens tale«, »Stamme, land og folk«, »Økonomiske argumenter« og »Med Gud for fædrelandet« viser, hvilke virkemidler der blev taget i brug. Det er her interessant at konstatere, at begge parter i det nationale opgør i flere tilfælde kunne benytte de samme motiver. De dansksindede havde således ikke patent på Thor Bøgelunds kendte billede af den lille dreng med Dannebrog i hånd, idet Poul Haase lavede en tilsvarende tysk afstemningsplakat med en dreng, der holder den slesvig-holstenske fane. Som det kunne forventes, spillede flaget som et nationalt symbol i det hele taget en stor rolle på talrige danske og tyske plakater m. m.

Mange af de viste billeder er velkendte, men forfatterne bringer også flere, som normalt ikke forekommer i andre publikationer.

Alle fremtræder de i en smuk afbildning og er velkommenterede. I det indledende afsnit om folkeafstemningerne i 1920 savner anmelderen dog enkelte steder nogle mere præcise formuleringer. Strengt taget skulle befolkningen i Nordslesvig ifølge Aabenraa-resolutionen ikke – som nævnt side 6 – »beslutte«, om den ville genforenes med Danmark, men »tilkendegive« sit ønske herom. Der er en ikke uvæsentlig forskel. Tilsvarende er det – som de rutinerede forfattere udmærket ved – ikke rigtigt som angivet side 7, at Versailles-traktaten blev underskrevet den 28. juni 1920. Det skete som bekendt et år tidligere i 1919! Enkelte andre ting af samme skuffe kunne være undgået ved en lidt mere omhyggelig sprogbehandling og korrektur.

De nævnte petitesser skal dog ikke forklejne, at der er tale om et velskrevet, vel-disponeret og indbydende hæfte, som på en klar og overskuelig måde belyser brugen af billedet i den nationale kamps tjeneste. Hæftet afsluttes med en kort omtale af de pågældende kunstnere samt en fortegnelse over udvalgt litteratur med relation til emnet.

Henrich Becker-Christensen

Ingeborg Cock-Clausen og Aage E. Hansen: Uniformer i Toldvæsen og Grænsegendarmeri

København, udgivet af Told- og Skattemuseum, 1992. 312 s., ill. ISBN 87-87796-22-8. Kr. 448,-.

Dragthistorikeren Ingeborg Cock-Clausen har skrevet afsnittet om Toldvæsenets uniformer. De første blev taget i brug i her-tugdømmerne i 1811 og var inspireret af den franske tolduniform. Man lægger især mærke til det traditionsdannende, at kjolen var mørkegrøn fra starten.

I 1845 blev der indført en uniform for kon-

geriget. Den bestod af en mørkegrøn frakke og grå benklæder. Personalet var stemt for at blive klædt i mørkeblåt, men ledelsen ønskede, at uniformerne skulle være de samme som i hertugdømmerne. De grå benklæder blev afløst af grønne i 1885, og hele uniformen blev mørkeblå i 1949.

Den grønne farve synes at have været toldernes yndlingsaversion. De var utilfredse med at blive forvekslede med »lavere stående« såsom tjenere, hotelkarle og biografkontrollører.

Da ikke alle ansatte bar fuld uniform, og forskelligt arbejdstøj blev en del af påklædningen, kan man godt sætte et spørgsmålstegn ved, om ordet uniform også betød ensartet i den ordbog, som Toldvæsenet brugte tidligere.

Man får ikke desto mindre et klart billede af udviklingen, som gøres forståelig ved hjælp af et godt baggrundsmateriale, ligesom der påvises træk fra militæruniformen og den civile dragt.

Krydstoldvæsenet (1824-1903) udgør et kapitel for sig. Som hovedregel bar officerer og mandskab de maritime mørkeblå uniformer, medens det egentlige toldpersonale var uniformeret som kollegerne i land. I 1885 fik hele det søfarende personale mørkeblå uniformer.

Toldkontrollør Aage Emil Hansen har berettet om Grænsegendarmeriets uniformering. Her var der ikke så megen slinger i valsen som hos landtoldvæsenet, men der var jo også tale om et militært organiseret korps. De lyseblå uniformer havde deres rod i dekorative militære rytteruniformer. Med årene blev de mere prosaiske for i 1953 at blive udskiftet med mørkeblå. Da havde gendarmeriet skiftet navn til det mindre krigsrigske Toldgrænsekorpset. Det blev nedlagt i 1969.

Foruden uniformer fortælles om bevæbning, hæderstegn og medaljer. Meget af pladsen optages af grænsegendarmeriets historie, hvilket falder noget udenfor bogens titel. Det er imidlertid en interessant tilgift, som er med til at gøre bogen læsevenlig.

Bogen er illustreret med 305 tegninger og fotografier, som giver en meget fin støtte til teksten. Den afsluttes med udførlige ordforklaringer. En fornem og velskrevet bog, der kun kan anbefales.

Morell Nielsen

Thorkild Høy og Jørgen Dahl: Danmarks Søer

Storstrøms Amt og Bornholm, 96 s., rigt ill. Kr. 248,-. Vestsjællands Amt, 184 s., rigt ill. Kr. 368,-. Strandbergs Forlag i Vedbæk, 1991 og 1993. ISBN 87-7717-066-0 og ISBN 87-7717-082-2.

Det er nogle utrolig flotte bøger, Strandberg er ved at udsende om de danske søer – og indholdsrige. De to forfattere er henholdsvis geograf og landsinspektør (T.H.) og ferskvandsbiolog (J.D.) og det er en imponerende research, de har lagt til grund.

Søerne er opmålt og fotograferet i farver, og i teksten er såvel det kulturhistoriske som det naturhistoriske aspekt tilgodeset. Man følger søerne fra de første gang optræder i litteratur eller på kort: 14 i Storstrøms amt, 3 på Bornholm og ikke mindre end 34 i Vestsjællands amt.

Hver sø behandles for sig: hvor ligger den, hvad er dens matrikelnummer (hvis den overhovedet er matrikuleret), hvem ejer den (nu og i fortiden), hvad har den været brugt til: opstemmet som mølledam, leveret ferskvand til industrien, været del af et forsvarsanlæg, været fiskedam. Der ligger et omfattende arkivarbejde bag disse sø-monografier, såvel i de historiske og kartografiske arkiver som i de naturvidenskabelige, ferskvandslaboratoriets naturligtvis som det vigtigste.

Efter den historiske redegørelse, som også kan omfatte sagn, der knytter sig til søen eller dens navn, kommer den biologiske, som også omfatter fiskeriet og fiskerne. Hvad ved man fra tidligere tider. Har der været sat karper ud engang. Er der sket katastrofer, som har udryddet fiskebestanden – og hvordan har de moderne udledninger influeret på faunaen.

For den, som interesserer sig for fiskeriets teknologi, er der dog ikke meget at hente. Hvordan fisken fanges, bortset fra ålekiosterne ved udløbene, skal man næsten finde i bisætninger. Særlig ærgerligt er det, at der nævnes specialiteter som Tissø-krogtruget, som gjorde det muligt for en mand at sætte 1.000 kroge i timen, som indbragte sin opfinder medaljer og som fik en vid udbredelse – uden et ord om, hvordan det ser ud.

Det kan lyde underligt, men man kan faktisk godt holde ud at læse om så mange

søer. Tage en hver aften f. eks., for langt de fleste har en eller anden særlig historie – og nogle, f. eks. Sorø-søerne har mange. Hammer sø på Bornholm har flere gange været foreslået som *flådehavn*; men da den ligger højere end havet, ville den miste for meget både i areal og dybde, hvis den blev forbundet med Østersøen.

Ved nogle søer er der specielle fredninger, som gør, at det man kan læse om, får man ikke lov til at se. Ølene på Bornholm er vildtreservat, men ikke mere end at man fra to tårne kan se på en del af vore mere sjældne andearter, og i Bastemose, ligeledes på Bornholm, findes flere plantearter, som ikke kendes andre steder i Danmark. Og i Haraldsted sø på Sjælland har man *vandremuslinger*. De er egentlig sydeuropæiske og blev første gang set i Ladegaardsåen i København 1848. De har spredt sig til mange nordsjællandske søer og spredningen til de midtsjællandske må være sket ved menneskenes hjælp – f. eks. ved at erhvervsfiskere har flyttet både grej eller grej fra den ene sø til den anden.

Sådan er der så mange historier i *Danmarks Søer*, og mellem dem en masse smukke farvefotografier. Særlig vinterbillederne er meget fine. Og så må man naturligvis ikke glemme Thorkild Høy's »søkort« – med dybdekurver, som bl. a. lystfiskerne kan have glæde af. Det er nok en væsentlig del af hans livsværk, kortene over små 200 danske søer, og det er dem vi skal stifte yderligere bekendtskab med i de planlagte yderligere 6 bind.

De fisk, som i vore dage betyder noget for de erhvervsfiskere, som ved mange søer har forpagtet fiskeretten, er ålen, gedden og til dels aborren. Lystfiskerne går efter gedde, aborre og sandart (som er indført i forrige århundrede fra Mellemeuropa). Og når man ser udtrykket, at man »høster blankål i åleki-sterne« kan man, efter at have læst de to første bind af værket, samstemme i udtrykket: der ville ikke være ret meget ålefiskeri i de ferske, danske vande, hvis der ikke blev sået. Der udsættes yngel i masser af dem.

George Nellemann

Livshjælp. Undersøgelser af begravelsespraksis og kirkegårdskultur i Danmark.

København, Landsforeningen af Menig-

hedsrådsmedlemmer, 1993. 270 s., ill. ISBN-87-98907-916-6. Kr. 200,-.

I en tid, hvor der tales meget både om reinkarnation og om døden som tabu (en næppe tilfældig sammenhæng), er det befriende at få en bog i hånden, som koncentrerer sig om det faktum, at uanset hvilket liv, der måtte vente os efter døden, så skal vi på en eller anden måde i jorden først.

Dette forhold belyses i »Livshjælp« ud fra mange forskellige synsvinkler af en række specialister indenfor områder, der har at gøre med begravelsespraksis og kirkegårdskultur i dagens Danmark – med enkelte historiske tilbageblik og udblik til Norge og Sverige.

Således behandles følgende emner i bogen:

Begravelsespraksis – set fra de efterlattedes side af etnolog Kirsten Rykind-Eriksen. *Begravelseshandlingens forpufning* af lektor på Pastoralseminariet Jesper Stange. *200 års begravelsesskikke og kirkegårdspraksis* af museumsinspektør Birgitte Kragh. *Begravelsesformer på land og i by i dag – takster, udbredelse og holdninger* af sociolog Steen Rasmussen. *Betalingsform og økonomi* ligeledes af Steen Rasmussen. *Om ligbrænding i Danmark – og døden som forsvinding* af sognepræst Johannes Væрге. *Kun kendt af Gud* (om de ukendtes grav) af stud. teol. Marianne Bresson. *Ikke-medlemmers begravelse på folkekirkelige kirkegårde* af universitetslektor Hans Raun Iversen. *Om holdninger til døden og livet efter døden* af samme. *Begravelsespraksis i Norge* af konsulent Per Tanggaard. *Begravelsespraksis i Sverige* af forskningsleder Jørgen Straarup.

Bogen rummer endvidere en fyldig litteraturliste og litteraturhenvi-sninger i tilknytning til de enkelte artikler, således at det er muligt at fordybe sig nærmere i de enkelte emner. Dette lægges der yderligere op til i bogens indledning, hvor Birthe Lund og Hans Raun Iversen fremdrager hovedtemaer i bogen samt fremlægger 12 forslag til videre bearbejdning af de emner, bogen omhandler.

Da de fleste af artiklerne samtidigt er skrevet i et læsevenligt sprog, er der med andre ord tale om en i bedste forstand folkelig bog om et i høj grad folkeligt emne. Med

sit væld af konkrete oplysninger er den oplagt læsning for alle, der i kraft af arbejde, menighedsråds-medlemskab eller lignende har at gøre med dødsfald, efterladte, begravelsespraksis, kirkegårde m.v. Men den er først og fremmest rigtig god læsning for alle, der har haft døden inde på livet eller gør sig tanker derom. Der er overvejelser, man vil kunne nikke genkendende til, og tanker, der er gode at grunde videre på, idet bogen åbenlyst lægger op netop til eftertanke og debat. Ligbrænding – jordbegravelse?, gravsted – de ukendtes grav? begravelsen – »i afdødes ånd« eller de efterlattes handling? stor begravelse eller »i stilhed«?

Ikke mindst som præst oplever man ofte både det hyppigt omtalte ritual-tab, nutidsdanskerens fremmedhed overfor ritualerne omkring f.eks. død og begravelse, og styrken selv i de enkelte ritualer. F.eks. kirkens meget enkle begravelsesritual, der, som det bl.a. fremgår af Kirsten Rykind-Eriksens samtaler med efterladte, stadigt kan bære – i den forstand, at det i sammenhæng med bl.a. samtalen med præsten som oftest opleves som en hjælp i en vanskelig situation.

I en tid, hvor privatiseringen griber om sig, også indenfor områder hvor vi ikke har spor godt af at blive mere overladt til os selv, f.eks. når det gælder død, tab og sorg, kan »Livshjælp« med sine gedigne artikler forhåbentlig være med til at sætte en folkelig samtale igang om et emne, som af gode grunde er tabu, men som det samtidigt er livsvigtigt ikke at forholde sig hverken for-nægtende eller sværmerisk til.

Sådan som jeg i anden sammenhæng læste om et grelt eksempel på. I forrige nummer af Præsteforeningens blad skriver prof. Knud Banning om en hændelse i sit hjemsohn i Sverige. Baggrunden var forfærdelig tragisk. En seksårs dreng var blevet skudt af en bankrøver på flugt. I anledning af begravelsen sagde provsten, der forestod den, til pressen, at »vi behøver symboler for at vise, hvad vi føler. Lyset er et symbol på kærlighed, fællesskab og nærhed« og i sognet fulgte man sin præst og tændte lys overalt. Og det var vel af samme trang til at udtrykke følelser ved hjælp af symboler, at provsten ifølge avisen ikke kastede jord på den lille kiste, men i stedet lagde tre rosen-grene med knopper ned på den. Hvortil pro-

fessoren lakonisk bemærker: »I Danmark er I vist langt bagud, I har meget at lære. Husk, at det skal være rosen-grene med knopper. »Af roser er du kommet, til rose skal du blive, af roser skal du igen opstå«. Det er på tide, vi får »Livshjælp«.

Helle Krogh Madsen

Industriens vugge. Brede – et fabriks-samfund ved Mølleåen 1800-1956

København, Nationalmuseet 1993. Red.: Lykke Lafarque Pedersen. Tekst: Lykke Lafarque Pedersen, Niels Jul Nielsen og Ingeborg Cock-Clausen. 51 s., ill. ISBN 87-983649-3-6. Kr. 95,-.

I foråret 1993 åbnede Nationalmuseet de første udstillinger efter museets store ombygning. Hovedparten af samlingerne for Nyere Tid vises nu i Brede, og udstillingerne her har man valgt at præsentere under det lidt forvirrende navn: Bredemuseet. Den ene af de nye permanente udstillinger hedder Industriens vugge – og den handler naturligt nok om Mølleåen som grundlaget for de første industrier i Danmark, og om det fabriks-samfund som udfoldede sig i og omkring de bygninger, som Nationalmuseet nu bruger til udstillinger m.m.

I forbindelse med udstillingen har Nationalmuseet udsendt et skrift om Mølleåen og fabriks-samfundet i Brede. Bogen kan bruges som katalog til udstillingen, men den fungerer også fint som en selvstændig publikation om forudsætningen for industriudviklingen omkring møllerne langs Mølleåen og med en god og grundig beskrivelse af en af industrierne: fabriks-samfundet i Brede, – et mønstereksempel på det patriarkalske fabriks-samfund.

Når forfatterne har valgt at fordybe sig i et samfund, Brede, i stedet for at beskrive samtlige industrier langs Mølleåen, skyldes det ønsket om at give et helhedsbillede af ét fabriks-samfund og dermed kunne tegne et klarere billede af hverdagen i et sådant.

Skildringen af Brede falder i 3 hovedafsnit. I det første afsnit beskrives kobber- og messingproduktionen omkring år 1800. I det følgende skildres Brede Klædefabrik og det patriarkalske fabriks-samfund i sin blomstring omkring år 1900, mens det sidste afsnit redegør for produktionens gradvise op-

hør og fabrikssamfundets afvikling. I hvert afsnit er fremstillingen opbygget omkring to indfaldsvinkler, som også har været styrende for udstillingens opbygning. Den ene belyser dagligdagen i fabrikssamfundet, og skildrer arbejdets organisering og de indbyrdes relationer mellem fabrikant og arbejdere og mellem arbejderne indbyrdes; den anden indfaldsvinkel behandler de varierende forudsætninger for fabrikkens produktion og dermed også for dens eksistens.

De to synsvinkler betyder, at læseren ikke blot får en god introduktion til produktionen af kobber, messing og klæde, men også kommer tæt ind på livet af de mennesker, som enten arbejdede på virksomheden eller på anden måde var afhængig af produktionen her. I det første afsnit om kobber- og messing-produktionen redegøres ikke blot for forholdene i Brede, men også for de særlige vilkår for handel med kobber som i Danmark blev varetaget af et hollandsk laug eller broderskab.

Det er dog afsnittet om fabrikssamfundet fra omkring år 1900 som rummer de fleste detaljer vedrørende hverdagen i Brede. Her har forfatterne haft et fyldigt materiale at bygge på i form af nedskrevne erindringer og interviews med tidligere ansatte på klædefabrikken. Brede Klædefabrik udviklede sig efterhånden til et lille mønstersamfund med asyl, skole, butik etc. for fabrikkens ansatte, med fabrikanten som den myndige patriark. Karakteristisk for fabrikssamfundet af denne type var boligerne i tilknytning til fabrikanlægget, som udgjorde en del af lønnen. Arbejderne blev herved bundet til fabrikken, men de kunne også se fordelene ved at fabrikken udvikledes sig til et lille samfund, hvor der blev sørget for familierne lige fra asylet for de små til det beskyttede arbejde for de ældre. Relationerne mellem arbejdere og fabrikant var således ikke udelukkende en relation der vedrørte køb og salg af arbejdskraft, men et udbygget system af omsorgsfunktioner for alle arbejderfamilierne i Brede. Det var ikke uden grund at fabrikant Daverkosen blev kaldt »fatter«. Fabrikssamfundet var ikke kun en arbejdsplads, men en stor husholdning. Gennem et udbygget sikkerhedsnet blev der sørget for arbejderne, fra vugge til grav.

Brede var dog også et samfund med store og åbenbare forskelle. Bogen – og udstillin-

gen, – giver eksempler på hvorledes arbejderbørnenes barndom udspillede sig i fællesskab indenfor arbejdslivets rammer, mens fabrikantens børn blev præget af en individualistisk, borgerlig opdragelse, der skulle sikre dem en helt anden placering i samfundet.

Der var dog ikke kun forskelle mellem fabrikant og arbejdere, men også indenfor arbejdsstyrken, mellem mestre og svende og mellem de forskellige faggrupper. De dygtige vævere rangerede højere end spinderne og de ufaglærte, som fik diverse arbejde med at rydde op og gå til hånd. Dette kom også til udtryk i hverdagen uden for arbejdstiden. Mestre boede i de bedste boliger og omgikkes fabrikantfamilien, og de faglærte havde bedre vilkår end de ufaglærte. Der var også en betydelig forskel på mænds og kvinders arbejde og aflønning. Kvinderne havde hovedsageligt ufaglært arbejde og fik væsentligt mindre i løn.

Selv om de fleste arbejdere opfattede fabrikanten som en »medspiller«, en omsorgsfuld patriark, så var man dog ikke blinde for, at friheden og mulighederne for kraftigt at forbedre levevilkårene var stærkt begrænsede. Systemet krævede en accept af forholdene, og en arbejder kunne blive fyret hvis han f.eks. ikke passede sin have ordentlig, eller hvis hans søn viste sig opsætsig. Netop det forhold at boligen var en del af lønnen gav familierne en sikkerhed, men samtidigt en stor grad af ufrihed, fordi de ved en evt. fyring ville miste både bolig og arbejde.

Der blev konflikter i Brede da arbejderne dannede deres egen fagforening under Dansk Tekstilarbejderforbund. Fabrikant Daverkosen iværksatte en del straffeforanstaltninger mod arbejderne, som f.eks. at stryge den fælles fastelavnstest, men efterhånden accepteredes fagforeningerne og blev indarbejdet i fabrikkensystemet. Når arbejderne havde kæmpet sig til højere løn, så steg huslejen blot tilsvarende!

Siden Nationalmuseet overtog Brede Klædefabrik i 1959 har der været flere tilløb til forsøg på at skildre dette spændende fabrikssamfund, der er et mønstereksempel på den patriarkalske organisering af industriproduktionen. Den foreliggende publikation er imidlertid den mest overskuelige samtidig som den, sin kortfattede fremstil-

ling til trods, rummer et væld af gode oplysninger og spændende iagttagelser. Dette skyldes også de fine illustrationer i form af gode oversigtskort tegnet af arkitekt Kjeld Kayser, og de mange fotografier af arkivalier og genstande fra Nationalmuseets samlinger, fotograferet af Niels Elswing og John Lee. Illustrationerne er forsynet med billedtekster, der i kortfattet form rummer mange oplysninger. Et kort over Brede Wercks jord fortæller f.eks. dels om lystskoven som en vigtig ressource i kobberværkets økonomi, dels om skovens funktion som et dekorativt element i herskabets tilstræbt ukunstlede levevis, hvor man kom tæt på det »jævne folk«.

Det er mere end 30 år siden Nationalmuseet overtog Brede klædefabrik. De oprindelige planer om at bruge fabriksbygningerne til udstillinger om Mølleåens industrier måtte imidlertid skrinlægges på grund af økonomiske problemer. Først nu er der blevet ressourcer til at fortælle historien om fabrikssamfundet i Brede. Man kunne måske have ønsket, at udstillingen havde fået en lidt anden placering i Brede, f.eks. i en af de gamle fabriksbatter, således at denne del af de nye permanente udstillinger havde fået et større areal at udfolde sig på. På den anden side er det flot, at museet har ofret ressourcer på den foreliggende publikation, som giver en god introduktion til et af de mest udrægede patriarkalske samfund i Danmark.

Annette Vasström

Henrik Bertelsen:
Russiske flygtninge i Danmark 1917-1924
Klampenborg, Attika, 1993. 108 s., ill. ISBN 87-7528-1791. Kr. 155,-.

Bogen beskæftiger sig med den lille, men, på grund af dens kapital og indflydelse, ikke betydningsløse gruppe af hviderussiske (forfatteren kan skelne mellem hviderussiske og hviderussiske) emigrantgruppe, som kom til Danmark efter Oktober-revolutionen – med enkekejsersinde Dagmar, Christian X's fæster, som den mest prominente.

Ved et grundigt studium af justitsministeriets og politiets arkiver, er det lykkedes Bertelsen at rekonstruere indvandringen på grundlag af visumansøgninger. Husstands-

overhovederne, 604, bestod af adelsmænd og militærpersoner (36%), forretningsfolk (30%) samt kunstnere og videnskabsfolk. Kun 13% er opført med uangivet erhverv. Med sig havde de 403 kvinder og 197 børn, så det blev, i løbet af 6 år, til 1204 personer, og det er jo, målt med dagens tal, for intet at regne.

For at få visum skulle man opfylde en række krav, og man skulle have referencer i Danmark – f.eks. danske firmaer, men en enkekejsersinde var heller ikke at foragte.

Mange af hviderusserne havde penge stående i Vesteuropa, men der var dog nogle, som fik et forsørgelsesproblem før de blev integreret eller rejste videre. Bogen gennemgår mange af disse skæbner meget grundigt, og har derfor ofte karakter af noter til en serie udmærkede foredrag om emnet, som forfatteren holdt i Program 1 sommeren 1993.

Også de politiske problemer, som det medførte at have en gruppe aktive, politiske flygtninge med kontakter ude i verden boende behandles – ligesom de problemer det kunne skabe at få penge ud af Sovjetunionen, helst uden at anerkende dens eksistens.

Noteapparatet giver en god trykthed, men det er ærgerligt, at historien om gesandtfruen, som smuglede rubler ud i kurerpost-sækken og tilsyneladende slap godt fra det fordi hun var gift med udenrigsministerens fætter, ikke er kildebelagt.

George Nellemann

Anders Enevig:
»Cirkus Hinné – det sejlene cirkus«
Odense Universitetsforlag 1992.168 s., ill. ISBN 87-7492-892-9. Kr. 175,-.

Con amore har Anders Enevig igennem årtier beskæftiget sig med de farende folks historie. Det har blandt meget andet resulteret i en række bogudgivelser, hvor seneste skud på stammen er »Cirkus Hinné – det sejlene cirkus«.

Bogen handler om Charles Hinné og hans slægt. Hinné var i 1800-tallet én af Europas fremtrædende cirkusdirektører. I en år-række drev han det sejlene cirkus, som med op til 60 personer, 40 dyr og et stort materielt udstyr turnerede med dampskib.

Baggrunden for bogens tilblivelse er en stor samling billeder og arkivalier, som Hinné-familiens efterkommere med Anders Enevig som mellemmand har skænket til Det kgl. Bibliotek i løbet af 1980-erne. Håndskriftafdelingens daværende leder, Svend Gissel, opfordrede i den forbindelse Enevig til at skrive en beretning, som kunne belyse det nyerhvervede materiale.

Enevig har pr. brev og telefon foretaget omfattende arkivundersøgelser i bl. a. Norge, Tyskland, Rusland og det tidligere Tjekkoslovakiet. Arkivernes data sammenholdt med Hinné-familiens egne papirer sætter ham istand til at følge Charles Hinné på hans livslange rejse rundt i Europa.

Afsnittene i bogen følger kronologisk Charles Hinnés livsbane og afsluttes med et kapitel om de efterfølgende slægtled. Charles Hinnés rejse startede i 1819. Hans forældre ernærede sig først som komedianten men etablerede siden deres eget familiecirкус, der fortrinsvis turnerede i Tyskland. Her blev Charles og hans søskende i løbet af barndommen oplært i grundlæggende artistfærdigheder. En oplæring, som Charles afrundede med en kort læretid i hestedressur hos cirkusdirektør Brillouf.

Siden rejste Charles Hinné igennem ungdomsårene som kunstberider ved cirкус i London, Paris og Wien, indtil han i midten af 1800-tallet dannede sit eget cirкус.

Hinné lagde ud med førnævnte sejlende cirкус, men efter nogle år begav han sig ud på Europas landeveje og drog siden østpå, hvor han afrundede sin cirkuskarriere med på én og samme tid at have to store stationære cirkus i Moskva og St. Petersborg. Hinné var blevet en meget holden mand, og efter årelange trakasserier med de russiske myndigheder valgte han at trække sig tilbage for at nyde sit otium i København, hvor hans mor lå begravet. Her boede Hinné med hustru og ni børn indtil sin død i 1890.

Anders Enevig har med sit arkivstudie over Charles Hinné formået at gøre, hvad der kan synes næsten umuligt, nemlig at følge én enkelt rejsendes liv igennem et lille århundrede over store dele af Europa. Tillige har han samtidig trukket et stykke glemt cirkuhistorie frem. Lad så være, at bogens detaljerigdom af f. eks. årstal, rejseruter og anekdoter kan synes lidt overvældende. Bogen er tænkt og skrevet som en introduktion

til Det kgl. Biblioteks Hinné-samling, og som sådan er den imponerende.

Susanne Lisewski Svendsen

Eline Mørch Jensen og Nina Antvorskov: Sigøjneren i os

23 samtaler med skandinaviske sigøjnere. København, Borgens Forlag, 1991. 252 s., ill. ISBN 87-418-6640-1. Kr. 248,-.

Det er nu mange år siden, at der er udgivet bøger om sigøjnere, der lever i Danmark. De få bøger, der kom (Anders Enevig) fortæller ikke om de sigøjnere, der er kommet til Danmark igennem de sidste 25-30 år. Der er tale om en mikro-minoritetsgruppe, der næppe tæller meget over 1000 mennesker. I Danmark har langt de fleste slået sig ned i og omkring Helsingør. ROM, som man bør kalde dem, kom i denne omgang fra Balkan – og de fleste af dem fra Jugoslavien og nogle få fra nabolandene. De har ofte haft held til at gemme sig, fordi man i folkeregistrene kun så på dem som jugoslaver. Men at der har været problemer i forhold til danskere er helt sikkert, for i nogle af samtalerne røbes det, at man ikke ønsker at blive kendt som sigøjner/rom.

Denne gruppe og dens familiebekendtskaber danner baggrunden for de 23 interviews, som denne bog bringer frem.

Forfatterne er henholdsvis journalist og socialmedarbejder, og har fra deres arbejde haft et indgående kendskab til familierne, og har derfor kunnet finde og udvælge de mest fortællende i gruppen. Det bør oplyses, at man i nogen grad har søgt at sløre identiteten på de interviewede, men for folk med selv et ret ringe kendskab til gruppen, er det nemt at finde frem til den enkelte. Det er synd, og man burde nok have klaret dette bedre. Bogen er illustreret, men billederne er ikke af de pågældende, men fra andre grupper og familier. Her er sløringen lykkes bedre.

Men når dette er sagt, skal det også siges, at bogen er en guldgrube for den læser, som ønsker at vide noget om disse Rom og deres liv og opfattelse af verden. Der er utroligt meget at øse af, fordi den enkelte fortæller så meget. Vi har her med en gruppe mennesker at gøre, som kan se, at de ved at flytte hertil har måttet opgive en lang

række af deres traditioner. Er det en nødvendighed at være nomadiserende, for at blive regnet for en rigtig rom, eller kan man godt bo i et hus? Hvordan har man det med at bo i en lejlighed med danskere omkring sig?

Af den enkeltes alder kan man se, hvor det gør mest ondt, hvor svært det bliver en dag at forstå, at børnene eller især børnebørnene har været udsat for en massiv påvirkning fra danske omgivelser og dansk skole. Nogle, især kvinderne, fortæller om skikke og vaner fra en kultur, der er ved at falme, og flere fortæller om deres søgen henimod nye religiøse overbevisninger. Hvorfor er det sekterne – i dette tilfælde Jehovas Vidner og Pinsebevægelsen – der tiltrækker dem?

Spørgsmålet stilles rent faktisk til en fra gruppen, men besvares næppe overbevisende. Man undrer sig over den megen omtale af utro, skilsmisser og ofte meget indviklede forhold i gruppen – er det et resultat af indvandringen hertil, eller er det en del af en oprindelig livsform, der nu slår igennem i lys lue?

Det er lykkedes forfatterne at finde frem til Rom, som har frygtelige oplevelser bag sig i tyske og kroatisk-kz-lejre under 2. verdenskrig. Det er grim læsning, men den bliver endnu mere alvorlig, når vi idag ved, hvad der foregår i resterne af Jugoslavien.

Bogen kan naturligvis læses som en god bog med fortællinger om den enkelte, men dens betydning ligger et andet sted: Den kan med lidt arbejde bruges til grundbog for studerende, der vil lære hvordan en indvandrerkultur reagerer under nedbrydning eller integration, alt som man behager – og den kan bruges, med lidt arbejde, til at fortælle om tro og overtro, forestillinger og kulturnormer hos de Rom, som nu har slået sig ned i Danmark. Religionen er kun en tynd fernis over de nedarvede ideer.

Bendt Gudmand Gudmander

**Edith Mandrup Rønn, Janie Olsen (red.):
Afvigelse fra hvad?**

De psykisk udviklingshæmmede og samfundet. – nord nytt 51. Nordisk tidsskrift for folkelivsforskning. Museumstjenesten, Lysgaard, DK 8800 Viborg. ISBN 87-87824-05-1. Kr. 120,-.

»Historien tjener at vise, at det som er, ikke altid har været«. Citatet, der stammer fra et interview med den franske idehistoriker Michel Foucault, kan stå som motto for et særnummer af tidsskriftet nord nytt – nordisk tidsskrift for folkelivsforskning 51, 1993, der handler om de psykisk handicappede og samfundet.

Særnummeret, der er redigeret af Edith Mandrup Rønn og Janie Olsen, tager dermed et tema op, som udmærker sig ved sin upåagtethed blandt kulturforskere. Dette på trods af, at etnologer, folklorister og andre kulturforskere netop plejer at have et godt øje til grupper af mennesker, der som de psykisk udviklingshæmmede er »anderledes«: klart adskilte fra andre grupperinger i samfundet. Med temaet ønsker redaktørerne både at gøre op med kulturforskningens hidtidige »forsømmelse«, men også at skabe kontakt mellem de kulturforskere, der i stigende grad interesserer sig for området og de fagfolk, der normalt arbejder med handicappedes problemer: læger, psykologer, pædagoger, men også historikere, sociologer og antropologer.

Det er som historiker, at jeg læser temanummeret. Hvad stiller temanummeret da for spørgsmål, som kunne interessere fagfæller fra tilgrænsende discipliner? Fælles for både de historisk- og de nutidsperspektiverende artikler er en søgen efter en rationalitet i udviklingen – en forklaring på, hvorfor fagfolk til enhver tid er så sikre i deres diagnosticering og behandling af en så uensartet gruppe mennesker, som de psykisk udviklingshæmmede – hvis måske eneste »brøde« og fællesnævner har været, at de, som det siges i artiklen: »Intelligens eller begavelse?«, i en af Binet-Simons intelligensprøve, har vist sig at være 10 år om at blive udviklet som en 7-årig.

Det er den videnskabelige sikkerhed og fornuft, der er det centrale tema i flere af de Foucault-inspirerede artikler, og derved får temanummeret en bred appel til fag langt uden for kulturforskernes kreds. I artiklen: »Dannelse og degeneration« belyses f.eks. forskellige sider af udviklingens begrænsede rationalitet: degenerationens skrækkelige meldinger om hvad et »ikke godt liv« kunne forvolde samfundet af kvaler – meldinger, der har bud til os også idag i diskussioner om livskvalitet, fosterdiagnostik og gentek-

nologi, og i: »Humaniteten og den sande fornuft« vises, at udviklingen på området har haft en tendens til at ske i kovendinger, idet det gamle totalt er blevet afvist og erstattet af en ny tænkning. Hver gang med samme sikkerhed.

Men temanummeret er mere rummeligt end alene et opgør med videnskab og magt. Nogle af de mest interessante spørgsmål, der rejses, berører de psykisk udviklingshæmmedes nærmeste omgivelser – mødrene, naboerne etc. Her ligger efter min mening et nyt – og sårbart – forskningsfelt og venter på sine kulturforskere. Det er ikke utænkeligt, at moderne livsformsanalyser kan skabe større forståelse for omgivelsernes reaktionsmønstre idag, men som historisk modeltænkning bliver de let uhyre unuancerede.

Dagens problematik, der hviler på gårdsdagens institutionsbehandling er: hvordan integreres psykisk handicappede i lokalmiljøet? Et af svarene fremlægges som en afvisning af den traditionelle integrationstanke: en frivillig ghettoisering i form af landsbyer for »særlige mennesker«, hvor både psykisk udviklingshæmmede og andre, der har svært ved at holde trit med det moderne samfunds krav kan slå sig ned. Sådanne findes der fem af i Norge.

Konkluderende kan siges, at både ved de fremviste problemfelter og de spørgsmål, som rejses har temanummeret appel til fagfolk både inden for og uden for kulturforskernes kreds. En mere eksplicit drøftelse i alle artikler af teoretiske tilgange, kildemateriale og arbejdsmetoder for at løse de stillede opgaver, kunne have været ønskelig – men denne drøftelse kommer forhåbentlig undervejs i et kommende forskningssamarbejde.

Ingrid Markussen

Kirsten Hastrup (red.):

Den nordiske verden I-II

København, Gyldendal, 1992, 278 s. + 263 s., ill. ISBN 87-01-79060-0. Kr. 588,-.

Identitet er blevet et af tidens nøglebegreber. Det myldrer frem med litteratur om national identitet: På sporet af dansk identitet; Svensk mentalitet; Den norske væremåde etc. Også europæisk selvforståelse er ble-

vet et varmt emne, og de første bud på, om der findes en særlig nordisk identitet eller væremåde er dukket op på boghandlerdisken. Én af dem hedder »Den nordiske verden«. Den er redigeret af den danske antropolog Kirsten Hastrup, som har sammensat et skandinavisk forfatterteam, der foruden hende selv omfatter fire etnologer (Brit Berggren fra Norge, Jóan Pauli Joensen fra Færøerne, Orvar Löfgren fra Sverige og Bo Lönnqvist fra Finland), én retshistoriker (Ole Fenger fra Danmark), én socialhistoriker (Loftur Guttormsen fra Island) og en filolog (Preben Meulengracht Sørensen fra Danmark). Alle bidragene er publiceret på dansk for at give værket en ensartet sprogdragt.

Om værkets målsætning skriver redaktøren i den indledende prolog, at man vil søge at karakterisere det nordiske ved at se det i historisk perspektiv. Inspiration og forbillede har man fundet bl. a. i Troels-Lunds hundrede år gamle værk i 14 bind »Dagligt Liv i Norden i det 16. Aarhundrede«. Ligesom han vil forfatterne se den nordiske kultur afspejlet i hverdagslivet. Den slags kulturhistorie er der ikke skrevet meget af siden da, hævder redaktøren, men det er en sandhed med modifikation. Én ting er, at man i Danmark direkte har søgt at videreføre Troels-Lunds værk: 1963-71 redigerede Axel Steensberg en 4 binds »Dagligliv i Danmark« i det 17.-20. århundrede, og den blev 1988-89 fulgt op med en 2 binds »Dagligliv i Danmark i vor tid« med George Nellemann som hovedredaktør. Men Danmark har i det hele taget en solid hundredårig tradition for kulturhistorie med fremstående repræsentanter som Hugo Matthiessen, der før 1920 behandlede et så moderne tema som »Natten« kulturhistorisk og tog samfundets paragrupper op i »Bøddel og galgefugl« og »De kagstrøgne«. Hele denne kulturhistoriske forskning har imidlertid i meget ringe grad sat sit præg på det nye værk.

Er hverdagens kulturhistorie i sig selv ikke noget usædvanligt, så er det imidlertid nok første gang siden Troels-Lund, at der er gjort forsøg på at skrive en samlet *nordisk* kulturhistorie. Troels-Lund tog det 16. århundrede som udgangspunkt og brugte de radikale ændringer i dette århundrede som en prisme, hvorfra lyset kunne kastes både bagud og fremad i tid. »Den nordiske ver-

den« søger snarere at se hele tidsperioden fra Jernalder til nutid som en enhed og at søge det, som binder sammen strukturelt på tværs af kronologiske skel. Kirsten Hastrup skriver herom bl.a.: »Den fællesnordiske erfaringsverden danner et særligt kulturelt rum, som er klangbund for vores egen tids orkestrering af historien. For at identificere denne klangbunds grundtoner benytter vi os af en metode, som vi kalder »kontrapunktisk« historieskrivning. Det betyder, at vi skriver forskellige tider op mod hinanden i et forsøg på at samle de erfaringer, som nordboerne har gjort gennem tiden, til en helhed.«

Den relativt korte form – to bind af et samlet omfang på godt 500 sider – sætter i sig selv snævre grænser for, hvad der er muligt. Man kan ikke lade de kulturhistoriske detaljer brede sig uhæmmet, som Troels-Lund kunne i sine 14 bind. Redaktionen har valgt at »skrive historien i forskellige tematiske længdesnit, der har organiseret de nordiske erfaringer i særlige mønstre«: Tiden, Landskabet, Brødet, Havet, Sproget, Magten, Huset og Folket. Hvert af disse afsnit har én, i nogle tilfælde et par forfattere. Som så ofte, når mange forfattere skriver i det samme værk, kan man konstatere, at stil og synsvinkel skifter fra afsnit til afsnit. Det geografiske tyngdepunkt flytter også rundt i Norden, bestemt af hvor forfatteren føler sig mest hjemme forskningsmæssigt.

Påfaldende ofte havner vi i de mere marginale områder af Norden. I afsnittet »Markens grøde«, som behandler landbruget, er det geografiske tyngdepunkt overraskende nok Island, og forfatterens viden om landbruget i det øvrige Norden kan virke noget overfladisk. Afsnittet har godt med næringsfattigt fyldstof af typen »Et af de træk, der gør husdyrene til noget særligt i det nordiske landskab, er deres bevægelighed« eller »Den pastorale økonomi fandtes i mellemrummet mellem mark og vildmark, mellem kontrol og fare.« Andre steder er der direkte misvisende udsagn som »Brød var længe et fremmedelement; Norden var en grødkultur, ikke en brødkultur« (Hvad menes der her med længe?) eller »Selv i de egentlige kornområder i syd spiller husdyrene og andre sidenæringer en vigtig rolle.« Jamen, hos os er husdyrene jo en integreret del af landbruget og ikke noget, der som i Sydeuropa lader sig

adskille fra agerbruget. Man får i dette afsnit ikke megen fornemmelse af, at to generationer af etnologer har kulegravet det skandinaviske landbrug og dets metoder i deres forskning.

Så er der heldigvis mere substans og vejledning i de afsnit som behandler andre sider af den sammensatte bondeøkonomi: »Skovens rige« og kapitlerne om havet. I den sammensatte bondeøkonomi, hvor bonden ikke blot var landbruger, men kunne være handelsmand, håndværker, fisker eller sømand, har vi at gøre med et karakteristisk nordisk element, som burde være diskuteret i en europæisk sammenhæng. Det bliver imidlertid kun antydnet, og i stedet får vi et særligt afsnit om »Lykkens økonomi«. Troen på den begrænsede lykke, på at den enes lykke er den andens ulykke, kan imidlertid næppe fastholdes som noget særligt for Norden. I faglig sammenhæng blev »the idea of the limited good« lanceret af den amerikanske antropolog George Foster på basis af materiale fra en hel anden del af kloden. Også i andre tilfælde må man spørge, om ikke det, der fremhæves som særlig nordisk, har en mere almen gyldighed. Et særlig nordisk dualistisk verdensbillede med opdelinger i udenfor : indenfor, vildmark : indmark etc. er vel blot et blandt mange udtryk for de binære modsætninger, som er et grundtræk i enhver kultur?

I andre tilfælde er noget af det, der fremhæves som nordisk, snarere fælles for et større nordeuropæisk rum i modsætning til Sydeuropa. Eller det har måske kun gyldighed for en mindre del af det nordiske område. I iveren efter at vise det, der forener, er der en tilbøjelighed til, at værket underkommunikere betydningen af regionale forskelle, f.eks. de mange kulturtræk, som binder Danmark og Sydsverige sammen med et større kontinentalt Nordeuropa. Det store arbejde med kortlægning af regionale kulturforskelle i Norden, som etnologerne har udført, bliver kun i ringe grad udnyttet i værket. Vi hører lidt om den »limes Norlandicus«, også kaldet sætergrænsen, som sætter skel mellem nord og syd i Sverige, men den sættes derpå lig med en mere omfattende, men også mere upræcis skelnen mellem et »Sommer-Norden« og et »Vinter-Norden«. De grove generaliseringer er måske grunden til, at bogen ikke bringer et ene-

ste kort over regionale kulturforskelle; der ellers er nok at tage af.

Troels-Lund havde i »Daglig Liv« en bærende hovedtese, nemlig at renæssancens opgør med middelalder-kulturen kom sent til Norden, og dér fik et ganske særligt skandinavisk præg, som bl.a. indebar en tilbagegriben til førkristne kulturtræk. En lignende hovedtese er svær at få øje på i »Den nordiske verden«, hvor forfatterne skriver ud fra forskellige synsvinkler. Den klareste tese finder vi i Preben Meulengracht Sørensens udmærkede afsnit om sproget. »Det er ideen om det nordiske, der skaber Norden, skriver han, og denne ide er gammel; den findes i 1200-tallets nationale renæssance hos Saxo og Snorre, og den genoplives i nationalromantikken i 1800-tallet.

Sproget har utvivlsomt været en væsentlig integrerende faktor i det nordiske område, men de politiske bestræbelser fra middelalder til nutid kan det udelades, hvis man vil forstå ideen om det nordiske – og det bliver de i et værk som det foreliggende. For forståelsen af de moderne tanker om nordisk enhed og om en særlig skandinavisk samfundsmodel er de sidste to århundreders historie helt centrale. Men de berøres kun sporadisk i »Den nordiske verden«, som snarest har sit kronologiske tyngdepunkt i vikingetid og tidlig middelalder.

Til afslutning et par ord om illustrationerne. De to bind er forsynet med en række smukke farvegengivelser af nordiske maleres oplevelse af landskaber og sociale miljøer, overvejende fra 1800-tallet. Det er et spændende materiale, som imidlertid ikke er integreret i teksten, men fortæller sin egen historie uafhængigt af den.

Bjarne Stoklund

Kongeriget Danmarks industrielle Forhold fra de ældste Tider til Begyndelsen af 1848

ved O. J. Rawert, Ridder af Dannebrog og Dannebrogsmænd, Ridder af Nordstjernen, Etatsraad og Kongelig Fabrik=Directeur. Kjøbenhavn 1850. Fotografisk optryk med forord af Niels Peter Stilling og stednavne-register ved Jens Skriver, Ebeltoft, Forlaget Skipperhoved, 1991. 864 s. ISBN 87-89224-16-7. Kr. 288,- indb.

Forlaget og forordets forfatter fortjener ikke ringe tak for udgivelsen af dette 864 sider store værk, der ikke alene beskriver industrien, men også håndværket og megen husflid i første halvdel af forrige århundred. Det har i mange år været umulig at opdrive værket antikvarisk og lige så umulig at undvære det, hvis man arbejdede med disse emner, hvad enten det var på landsplan eller lokalt plan.

Det er lidt stærkt at skrive, at alle 864 sider handler om første halvdel af forrige århundred, for dels er 37 sider nytillkommet forord og register, dels tager Rawert – som også angivet i titlen – forhistorien med, og der er han ude på tynd is. Men hovedparten af bogen handler om Rawerts egen tid, og den kender han ud og ind. Han har været fabriksdirektør, han har berejst landet på kryds og tværs, og han har været på mange studierejser i udlandet. Det er en erfaren embedsmand, der her har udgivet, hvad han har samlet om emnerne.

Så må læseren tage med, at Rawert ikke er historiker, men forelsket i historien. Kendt er hans indledning til afsnittet om Geværfabrikation: »Næst at Saxus Grammaticus siger, at der i Roeskilde har boet en-deel tydske Geværmagere, vides intet om dette Vaabens Forfærdigelse her i Landet, før &c.« (s. 217).

Man kan også tage afsnittet om fajancefabrikationens opståen i Danmark. Her lykkes det Rawert at væve de arkivalske oplysninger om fajancefabrikken i St. Kongensgade inden for Københavns volde sammen med oplysningerne om fajancefabrikken i Kastrup ude på Amager, så de fremstår som een og samme fabrik, i Kastrup. (s. 300).

Man kan nævne så meget, og det er blevet gjort i tidens løb, men man vender alligevel altid tilbage til Rawert, når man søger oplysninger om industrielle forhold i tiden mellem englænderkrigene og den første slesvigske krig. Her er den gamle fabriksdirecteur på hjemmebane. Og så kan man løvrigt begynde med at læse Stillings forord, der giver indblik i hans styrke og svagheder.

Rawert havde sine sympatier og sine antipatier. Han var en skrivekugle, og han havde sat sig for, at hans opsummering at et langt livs erfaringer skulle ud. Han nåede det, men han døde året efter udgivelsen. Bogen udkom i øvrigt i hefter, og det har nok præget

dispositionen eller manglen på samme. Rawert var absolut ikke nogen kaos-pilot.

Det synes udgiveren og den, der har udarbejdet stedsnavneregisteret, heller ikke at være. Der mangler sidetal i den ny indledning og i stedsnavneregistret. Efter stikprøver at dømme mangler der også en del stedsnavne og en del sidehenvisninger i samme register.

Men hvad man end kan indvende, så var det en bedrift af Rawert, at han fik samlet og udgivet det store værk. Det er også en bedrift, at det nu er blevet genudgivet.

D. Yde-Andersen

Holger Rasmussen: To færøske gårdanlæg
Duvugardar i Sakun og bylingen Heimi i husi på Koltor. Historisk-filosofiske Skrifter 16. København, Det Kongelige Danske Videnskabskabernes Selskab, 1992. 85 s., ill. ISBN 87-7304-233-1. Kr. 150,-.

Nationalmuseets 3. afdeling, nu en del af Nyere Tid, har i sine arkiver et stort indsamlet materiale fra de forskellige store undersøgelser. Her tænkes først og fremmest på bondegårdsundersøgelserne, men også på de mange optegnelser eller besvarelser af spørgelister, der udgør et helt utroligt kildemateriale. Meget af dette materiale er aldrig blevet publiceret, måske brugt i en artikel eller i forskellige forskningsmæssige sammenhænge, men sjældent i en egentlig publikation. Derfor var det dejligt at blive præsenteret for Holger Rasmussens bog om de to gårdbrug på Færøerne, der bygger på undersøgelser som han selv sammen med arkitekterne Ester Andersen og Erik Laugsand gennemførte i årene 1947 og 1949. Fra færøsk side deltog endvidere Ulf Zachariassen, der stod for traditionsoptegnelserne.

I 1947 foretog man en større berejsning af øerne med fotografering, skitseopmålinger og optegnelser, mens selve undersøgelsen af de to udvalgte områder, Saksun og Koltur fandt sted i 1949. Med denne publikation fremlægges nu resultatet af undersøgelserne og som forfatteren lidt undskyldende siger i deskriptiv form og uden senere tilføjelser, bl. a. for at imødekomme ønsket fra færøsk side om en tilgængeliggørelse af materialet. Man kan vel tilføje, at det altid er

vigtigt, at en undersøgelses resultater fremlægges og helst af de personer, der har deltaget i undersøgelsen.

De to områder Saksun og Koltur blev valgt fordi de var typiske og stadig fremviste ældre træk såvel i bebyggelse og byggeskik som i erhvervsstruktur. Allerede på dette tidspunkt var Færøerne ved at undergå forandringer og de mindre steder ved at blive affolkede. Bogen er disponeret i to hovedafsnit et for hvert af områderne. I hvert afsnit beskrives bebyggelsen og der gives en ret detaljeret gennemgang af de enkelte bygninger med indbo og med betegnelserne både på færøsk og dansk. På grundlag af optegnelserne får man tilsvarende en grundig gennemgang af gården og dens brug med de traditionelle arbejdsprocesser. For Duegårdens vedkommende i Saksun er Ulf Zachariassens optegnelser anvendt direkte i afsnittet om den stedlige tradition og man føler sig her meget tæt på undersøgelsessituationen, selvom det er så mange år siden. Saksun på vestkysten af Strøømø omfatter tre brug eller bylinger og her blev den nu fredede Duegård, der fremviste de ældste træk valgt ud. Det er et traditionelt færøsk gårdbrug med beboelseshus med både røgstue og glasstue samt de mange tilhørende udhuse. Også på den lille ø Koltur med kun fire brug, der to og to udgør en byling, har man udvalgt det brug med de ældste træk til undersøgelsen, hvilket er helt i overensstemmelse med bondegårdsundersøgelseernes forskningstradition og datidens diffusionistiske metode. Dette gør forfatteren rede for i forord og indledning, hvor han også kort omtaler den senere forskning og især Bjarne Stoklunds indsats, der ser den færøske boligkultur i en større vesteuropæisk sammenhæng. I sidste afsnit, tradition og novation, prøver forfatteren med udgangspunkt i de to undersøgelsesområder at se på nogle af de klassiske problemstillinger inden for den færøske bygge- og boligforskning. Det gælder byggematerialerne sten og det sparsomme og dermed kostbare tømmer. Det gælder tidspunktet for indførelsen af den nyere, mere tømmerkrævende glasstue, som forfatteren gennem tingbøger kan påvise er et lidt tidligere fænomen end hidtil antaget. Materialet er dog for lille til at slutte noget heraf og det betyder heller ikke så meget. Publikationen

skal først og fremmest læses som den beskrivelse den er af to færøske gårdbrug i 1940'erne med den detaljerigdom, som kun museumsmanden af den gamle skole kan give.

Birgit Vorre

**Birgitte Rørbye og Henning Kirk:
Alderdom – Fordom**

København, Munksgaard, 1992, 151 s., ill.
ISBN 87-16-11043-9. Kr. 171,-.

Denne håndbog i, hvordan man får øje på – og forholder sig kritisk til – fordomme om alderdommen, er et resultat af et mangeårigt samarbejde mellem folkloristen Birgitte Rørbye og lægen og gerontologen Henning Kirk. Forfatternes drivkraft til at skrive bogen er en undren over, at gerontologiens omfattende viden endnu ikke har fordrevet de mange negative klicheer og myter om gamle mennesker. Forfatterne håber, at de ved at åbne vores øjne og lære os at drage nytte af gerontologiens viden, kan ændre vores fordomsfulde holdninger til det at blive gammel. Forfatterne vil med andre ord give vores gamle, forkalkede ældrebilleder en fornyelseskur.

Allerførst præsenteres læserne for nogle »redskaber«, der kan gøre det lettere at afsøre subjektive fordomme, der er forklædt som objektive beskrivelser. Disse redskaber har stor lighed med etnologiens første »tre bud«: *tid, sted og socialt miljø*. Forfatterne har tilføjet endnu en variabel, nemlig *effekt*, som ikke får mange ord med på vejen, men vistnok handler om hvem, der har magten til at bestemme, hvad der er viden. De øvrige redskaber er *øje, kikkert, lup og mikroskop*, dvs. en skelnen mellem dagligdags viden, erfaringsbaseret viden og mere eller mindre specialiserede former for viden.

I de følgende kapitler gives eksempler på det tankegods og de symboler, der straks aktiveres, når begrebet alderdom bringes på bane. Vi får desuden nogle gode sammen drag af forskellige medicinske regimers viden om aldringsprocessen, hvorved det bliver tydeligt, at selv den såkaldte videnskabelige viden indeholder mytologiske elementer, hentet fra tidligere epoker.

Stok og gebis er de første alderdomssym-

boler, der tages under behandling. Vi læsere bliver således helt på det rene med, at langt fra alle over 60 år har gangproblemer; også andre aldersgrupper har brug for hjælpemidler til at gå, ikke mindst småbørn (s. 24-25). Heller ikke tandløshed er forårsaget af alderdom. »Tandløshed er en livsstilssygdom. Selv om alle tidligere ældregenerationer verden over har haft problemer med tandløshed, og selv om flere af de kommende nok også får det, så ved vi idag, at den ikke udgør noget uafvendeligt ved alderdommen.«

Det er helt rigtigt at undersøge de rekvisitter og tegn som gennem kulturhistorien er kommet til at symbolisere alderdommen. Men efter en så grundig og ikke særlig overraskende påvisning af myternes manglende rationelle grundlag, forventer man så at være nået frem til forfatternes egentlige ærinde, et kulturelt perspektiv på ældrebillederne. Desværre får vi kun nogle almene psykologiserende forklaringer, som at symbolerne er materialiseringer af eksistential angst.

Gennem hele bogen skinner en dobbelt-hed igennem; det virker som om forfatterne ikke rigtigt har kunnet beslutte sig til, om de skulle skrive om alderdom, aldersgrænser og aldersmotiver som kulturelle fænomener, der har deres egen rationalitet og funktion eller om de har villet udbrede et mere positivt og fordomsfrit syn på alderdom, der bygger på gerontologiens videnskabelige landvindinger.

Allerede i slutningen af 60'erne startede der i USA en debat om aldersdiskrimination – eller alderscentrisme, som vi kan oversætte det engelske *ageism* med – men i Danmark har kampen mod de negative, stereotyp ældrebilleder ikke været lige så gløden-de. Derfor er det al ære værd, at de to forfattere sætter sig for at underkaste vores forestillinger om gamle mennesker en kritisk analyse. »Hverdagen er fyldt med rutiner og vanetænkning, som vi har brug for, fordi de fungerer så godt i den verden, vi lever i. Men ikke nødvendigvis, fordi de er rigtige eller »naturlige« (s. 19). Et sådant udsagn er et glimrende udgangspunkt for en kulturanalyse af den måde vi forstår, taler om og behandler gamle på, men ...

På samme side delagtiggøres vi i forfatter-nes grundlæggende syn på det, bogen

handler om, nemlig fordomme. De betragter personlige erfaringer med gamle, mediernes forvrængede billeder af gamle og de øvrige brudstykker af viden om aldringsprocessen, vi benytter i dagligdagen, som »filtre« i vores bevidsthed. Filtrene sorterer og bearbejder ny viden og nye informationer, siger de; det kalder vi ethocentrisme indenfor etnologien. Så vidt, så godt! Ingen med en kulturhistorisk baggrund kan være uenig i at »nogen almen gyldighed kan vi ikke regne med. På godt og ondt er vi kulturens børn ...«, men man bliver noget forundret, når forfatterne så fortsætter: »... og det kræver noget særligt af os, når vi skal trænge igennem dagligdagens mange filtre.«

I kulturanalyser plejer det at være god skik at anskue kulturelle filtre, ikke som falske, men som forskellige verdensbilleder eller slet og ret som forskellige kulturer. Selv medicinen og fysiologien må betragtes som kulturelle fænomener, ligesom gerontologiens objekt, den »rene« fysiske aldringsproces, er en forståelsesramme, der er kulturelt skabt. Alligevel mener forfatterne til denne bog, at det er muligt at skrælle alle de mytologiske lag af alderdommen og nå ind til kernen – et mere sandt ældrebillede. Men som når man skræller løg, er jeg bange for, at der ikke er nogen kerne, men kun skallerne. Alderdom er ikke andet end kulturelle forestillinger om den.

Det er svært ikke at stille spørgsmålet, hvem der egentlig skal afgøre, om et billede eller en kulturel opfattelse er sand eller bare en fordom? Hvis man skal tage kulturbegrebet alvorligt, er det ikke nok at anskue de andres ældrebilleder som fordomme, for de biologiske og såkaldte videnskabelige facts, som bruges til at tilbagevise dem med, er vel ikke mere værdifulde og upåvirkede af kulturelle forestillinger og fordomme?

Den kritiske holdning, de to forfattere gør sig til eksponenter for, og den selvreflektion, som bogen lægger op til, omfatter desværre ikke den position, hvorfra de to forfattere selv taler. Denne position kan bedst karakteriseres som en form for naiv empirisme, der får dem til at behandle fordomme, som om de er videnskabelige hypoteser, der skal falsificeres og imødegås med fakta og realiteter. Personligt finder jeg den kulturelle betydning og brug af stereotyper og fordomme

langt mere interessant at beskæftige sig med end deres status som empirisk falske. Alle stereotyper eller mytologier er kulturelle forsøg på at tilfredsstille bestemte gruppers behov for forklaring i en bestemt historisk kontekst; ældrebilleder er altså måder kulturelt at mestre problemer på, der angår alderdommens plads og betydning i det normale livsforløb.

Bogen har mange gode iagttagelser af vores kulturelle omgang med alderdommen og flere steder er der ansatser til en god analyse af alderdommen som kulturelt fænomen. Havde dette perspektiv været stringent gennemført, ville forfatterne måske have set, at bogen ikke bare fjerner fundamentet for fordomme, men aktivt deltager i opbyggelsen af en alternativ mytologi: den friske alderdom: »For der er efterhånden så meget dokumentation for, at det ikke behøver at gå stejlt ned ad bakke med færdighederne, aktivitetsniveauet og livsglæden, hverken efter de 50, de 60 eller de 70.«

Bogen overskrider således ikke den dualisme, der er indbygget i aldersdomsbegrebet; alderdom som forfald og afhængighed på den ene side og alderdom som sundhed og autonomi på den anden side. Det ville nok også være for meget for langt, for er det ikke netop dette, fordomsfuldt eller ej, der er karakteristisk for vores opfattelse af alderdommen som livsfase?

Lene Otto

UNIFOL Årsberetning 1991-92

København, Institut for Folkloristik Københavns Universitet, 1993. 224 s. I kommission hos C. A. Reitzels Forlag A/S. ISBN 87-7421-832-8. Kr. 125,-.

De første 39 sider er en årsberetning for instituttet. Denne indeholder bl. a. en oversigt over undervisningen. Titelne i sig selv siger imidlertid ikke meget. Referater eller synopsis havde tegnet et tydeligere billede af de temaer, som man finder så vigtige, at man vil tilbyde undervisning i dem. En række resuméer af de emner, der er behandlet i diverse specialer, bidrager imidlertid til at tegne et portræt af folkloristikens orientering i dag, det samme gør publikationsoversigten. Imidlertid afsættes der kun to sider til at beskrive instituttets forskningsmæssige sats-

ningsområde, det er: 1. Folkedigtning, 2. Skik og brug samt 3. Folkloristisk sundhedsforskning. Denne vigtige programmerklæring kunne fortjene mere plads.

Folklore på Færøerne er temaet for UNIFOL 1991-92. Det er unægteligt et stort emne, der forudsætter en oversigtsartikel – den mangler. Istedet lægges ud med Bengt Holbeks opposition til Eydun Andreassens disputats Folkelig offentlighed: En undersøgelse af kulturelle former på Færøerne i 100 år. Forsvaret fandt sted den 4.6.1992 på Københavns Universitet. Emnet for Eydun Andreassens afhandling er, hvordan begrebet »offentlighed« former sig under overgangen fra den førindustrielle kultur til den nuværende. Herefter følger Eydun Andreassens kommentarer til Bengt Holbeks opposition. For den, der ikke har læst disputatsen, svæver begge indlæg ret frit i luften og har kun snæver akademisk interesse. Eydun Andreassens disputats kunne fortjene en egentlig anmeldelse i UNIFOL. Det ville også have været et glimrende udgangspunkt for det overordnede tema.

Herefter følger to artikler: Malan Poulsen: Beinta og Peder Arrhebo – holdninger til trolddom på Færøerne og Anna Brimnes: Forestillingen om sælkvinden i vestnordisk tradition. Forfatterne præsenteres ikke. Efter Anna Brimnes artikel fortsættes med Michael Chestnutt & Kaj Larsens registrant over de ældste færøske kvadhåndskrifter. Første del af registranten blev bragt i UNIFOL 1990. Selv om temaet er folklore på Færøerne, burde registranten publiceres særskilt, endnu mangler imidlertid en redegørelse for det materiale, der findes på Færøerne.

UNIFOL afsluttes med tre redigerede tekster om henholdsvis udarbejdelsen af Corpus Carmininum Færoensis, J. H. Schrøters visefortegnelser og nogle Traditionsoptegnelser fra Hammershaimbs samlinger. For en meget snæver kreds af fagfolk er dette materiale måske interessant, men det bidrager ikke til at gøre UNIFOL til et seriøst forum for en faglig debat, men kun til at understrege den generelle mangel på redaktionelle overvejelser omkring det egentlige formål med en publikation som UNIFOL.

Karsten Sedal

Eske Wohlfahrt: Søfarten fra Fur

– et bidrag til Limfjordens søfartshistorie. Limfjordsmuseets småskrifter nr. 13, Løgstør 1993. 46 s., ill. ISBN 87-88507-11-4. Kr. 45,-.

Mistanken melder sig ganske vist undervejs. Alligevel kommer Eske Wohlfahrts konklusioner sidst i denne lille bog som lidt af en overraskelse: Søfarten fra Fur var i enhver henseende ubetydelig, lange aner har den ikke, den har aldrig haft nogen stor kulturel betydning for øen, hverken furboernes dagligdag eller højtider bærer præg af søfarten, end ikke i søfartens glansperiode i 1900-tallet har mere end 20 fartøjer været hjemskrevne på øen, og søfarten har aldrig involveret mere end 10 % af øens befolkning.

Hvorfor i alverden har forfatteren så orket at gennemføre sin undersøgelse. Og hvorfor skal vi – læserne – belemres med disse »nedslående« resultater?

Fordi det er en væsentlig historie alligevel!

Søfarten fra Fur er gennemgående blevet drevet med skibe, der var små, gamle og billige i anskaffelse, som regel ejet af selvejerskipperne, der sejlede dem sammen med en dreng og evt. en mand mere, overvejende beskæftiget i indenfjords fart med ladninger, der tålte lidt af hvert. – En søfart, der både i henseende til investeringer og drift kan betegnes som usædvanlig ekstensiv.

Bogen sporer Fur-søfarten tilbage til begyndelsen af 1800-årene, hvor den synes at vokse ud af fiskeriet fra øen. Hovedvægten er dog lagt på forholdene i vort eget århundrede, og væsentlige dele af fremstillingen har dermed kunnet baseres på interviews med lokale beboere.

Netop fordi Fur ikke har nogen specielt gloriøs maritim fortid – som f.eks. Marsdal, Svendborgsundområdet og Fanø – er historien væsentlig på fastholde og få fortalt. Ikke kun fordi den som en lille pudsig brik er med til at nuancere og fuldende det store billede, den samlede danske søfartshistorie, men i højere grad fordi Fur-søfarten med sit særpræg bidrager til at sætte de andre og mere fremtrædende søfartscentre i relief.

Bogen er tilmed velskrevet og konsekvent holdt i et sprog, der kan forstås af enhver; alle maritime fagudtryk er forklaret i noter.

Skal man endelig kritisere noget, må det blive, at bogens farvestrålende omslag ved første øjekast ligner en brochure, der skal lokke sejler-turister til at besøge farvandene ved Fur.

Alt i alt har Eske Wohlfahrt med denne letlæste fremstilling ikke blot leveret et væsentligt og interessant bidrag til Limfjordens, men til den nationale søfartshistorie.

Ole Mørkegaard

Jørgen Selmer: Fromsseier

En københavnerplantage i Vestjylland. Ebeltoft, Skippershoved, 1993. 112 s., ill. ISBN 87-89224-03-5. Kr. 148,- indb.

Skovrejsningen på de jyske heder i forrige århundrede er i omfang uden sidestykke i dansk historie. Store dele af de magre, vidtstrakte midt- og vestjyske hedeområder forvandlede efterhånden til de lidt monotone større og mindre nåletræsplantager, der karakteriserer disse egne i dag. »Plantnings-sagen«, som projektet kaldtes i samtiden, var én af mærkesagerne i Det danske Hedeselskabs arbejde for at »frugtbargøre heden«, og på baggrund af tabet af Sønderjylland i 1864 kædedes dette arbejde i høj grad sammen med den nationale bevægelse. De omfattende anlægsarbejder krævede kapital og handlekraftige personer. Det lykkedes Hedeselskabet at overtale en række velhavere i det københavnske industriborgerskab til at opkøbe jord og plante skov på heden – til gavn for fædrelandet. Især omkring Grindsted-Vorbasse kom disse *københavnerplantager* til at ligge tæt og præge egnen både økonomisk, socialt og kulturelt.

Jørgen Selmer skildrer i denne meget velskrevne og smukt tilrettelagte bog Fromsseier plantage, som blev påbegyndt i 1892 af én af hovedstadens mest betydningsfulde tekstilfabrikanter, etatsråd Jacob Moresco, og var i familiens eje gennem tre slægtled til 1982.

I et vist omfang handler bogen om plantageanlæg under vanskelige jordbunds- og klimaforhold, om selve arbejdet med at opelske skov og om afsætning og lokale følgeindustrier, efterhånden som skoven vokser til og giver udbytte. Men – som undertitlen antyder – handler det endnu mere om et kul-

turelt spændingsfelt. Her mødes kontrasterende livsformer, baseret i vidt forskellig økonomisk og kulturel baggrund, men forenet i gensidig omsorg, respekt og loyalitet i det hierarkiske mini-samfund af herskab og medarbejdere på forskellige niveauer – plantør/skovfoged, skytte og fastboende arbejdere – som plantagen efterhånden kommer til at udgøre. Beskrivelserne af bolig, arbejds- og familieliv giver et godt indblik i forskellene i livsformer og levevilkår. Den patriarkalske holdning, der havde præget Jacob Morescos ledelse af firmaet i København, lever videre i forholdet til de ansatte på Fromsseier i form af gaver, personlige besøg i hjemmene og ikke mindst i sikringen af de ansatte i alderdommen.

Idealistiske og patriotiske bevæggrunde ufortalt forekommer de københavnske grosserer og fabrikanters risikofyldte investeringer i et karrigt jysk hedeområde fjernt fra hovedstadens celebre selskabs- og kulturliv paradoksal. Hvad var det egentlige incitament? Ifølge Selmers tolkning har disse tiltag dels skullet signalere investorernes velkonsoliderede firmaer, dels skal de ses som en mulighed for det nye velhavende industriborgerskab til at erhverve status og adgang til de gamle, privilegerede familier. I denne strategi bliver jordbesiddelse med jagtmuligheder et nøglebegreb. Det danner basis for at invitere gæster til jagt – og for at blive geninviteret de »rigtige« steder.

Det står ikke klart, om grundlæggeren af Fromsseier, Jacob Morescos motiver svarer til denne strategi, men for de næste slægtled spillede jagt- og selskabslivet en dominerende rolle under ferieopholdene på plantagen. Derimod var det en uhyre fornuftig langtidsinvestering, som familiefirmaets tredje generation kom til at nyde godt af, da tiderne blev vanskelige for tekstilbranchen. Skoven gav et overskud, der kunne kompensere for de dalende indtægter i firmaet i København.

Bogen bygger overvejende på interviews foretaget af forfatteren i perioden 1986-89, mens han var leder af Grindsted-Vorbasse Museum, suppleret med arkivalisk materiale, avisomtaler og artikler. De mange fotos, hvoraf en del stammer fra informanternes private albums, giver et godt indtryk af hedsens forvandling til produktiv skov, af arbejdslivet, af jagtens glæder og af de per-

sonlige relationer mellem ejerne og de ansatte.

Selv et så overskueligt samfund som Fromsøier kan ikke have været lutter idyl, men konflikter er bemærkelsesværdigt fraværende i fremstillingen. I indpakket form har informanterne da også antydnet modsætningsforhold, men formentlig har forfatteren stået i det velkendte dilemma mellem at give det »sande« billedet og respektere den fortrolighed, der opstår i interviewsituationen.

Lilly Wiberg

Hans Helge Madsen:

Østerbro før og nu – og aldrig

En billedkavalkade om København. Bind 13 Østerbro. København, Forlaget Palle Fogtdal, 1993. 304 s. ISBN 87-7807-084-8. Kr. 340,-.

Efter at Bo Bramsen som en anden kanonfotograf har affyret 6-7.000 billeder af København i tolv bind, fortsætter Fogtdals forlag med et bind 13, men uden Bramsen. Normalt skal man være varsom med tallet 13, der jo kan betyde både held og uheld, men dette bind 13 er faldet heldigt ud. Det er et udmærket, informationsmættet bind om Østerbro, der her foreligger. Hans Helge Madsen er vel vor bedste kender af denne bydel, har boet der i en lang årrække, og han fremlægger her sin store viden på en seriøs, men samtidig let tilgængelig måde. Der er et overvældende stof i denne bog, både billedmæssigt og tekstmæssigt.

Efter en indledning om Østerbro som del af København følger et afsnit om Sortedamssøen med en historisk oversigt over dens opståen og en gennemgang af bebyggelsen og af de mange planer og ideer, der gennem tiden har været fremlagt om Søernes »modernisering« eller det modsatte. Sidst og alvorligst Søringen, som heldigvis blev lagt over i bunken mærket »aldrig«, men som alligevel var så langt fremme, at den nåede at få ødelagt Fredens Bro og bringe Søpassagens ellers godt gemte bygninger frem i første række langs den nyanlagte park.

Herefter følger hovedafsnittet om Indre Østerbro på ca. 100 sider. Heri fortælles bl.a. om Triangelns opståen og diskussio-

nerne om dens omlægning fra omkring 1900. En prægtig tegning af den stadig eksisterende sporvejsventesal, »Suppeterrinen«, viser, at P. V. Jensen-Klint ikke var alene om denne værdifulde bygnings udformning, men at Povl Baumann medvirkede. Den gamle idylliske Classens Have, som man gerne ville have oplevet, genoplives ved billeder og erindringer fra personer, som færdedes der. Rosenvænget beskrives fra villabyggeriet begyndte i 1860-erne til man et hundrede år senere foreslog det hele ryddet, så man kunne komme til at bygge høje boligblokke – men indtil videre hører dette også til gruppen »aldrig«. Derpå kommer beskrivelser af Østerbros handelsgade, Nordre Frihavsgade, Kalkbrænderiet, Rolighed, hvor H. C. Andersen døde i 1875 hos familien Melchior, af I. E. Ohlsens enkes blomsterførfirma – et portræt af hr. Ohlsen savnes – derpå De fattiges Dyrehave, Kryolitfabrikken og de andre industrivirksomheder i området.

Herefter kommer tre afsnit på tilsammen ca. 120 sider om Fælledparken, Frihavnen og Nordhavnen samt Ydre Østerbro. Fælledparkens krans af bebyggelse, Brumleby, Parken, Rigshospitalet og Universitetsparken, omtales indgående ligesom anlæggelsen af Frihavnen og Nordhavnens udvidelser, mens det Ydre Østerbro virker noget forfordelt. Det mærkes, at Hans Helge Madsen kender det Indre Østerbro bedst, og da dette område også er det, man først og fremmest forstår ved Østerbro, er det vel ikke urimeligt, at det behandles mest udføreligt. Normalt husker man ikke på, at Østerbros grænse mod nord ligger helt ude ved Hellerup station, et vældigt areal, hvis ikke uinteressante udvikling kun får tildelt 21 sider, og hele området fra Strandvænget og nordpå, d.v.s. Ryvangskvarteret og bebyggelsen mellem Strandpromenaden og jernbanen spises af med ca. en sides tekst og nogle få billeder. Dette område ligger i skudlinien, hvis Nordhavnen fortsat skal udvides mod nord.

Bogens hovedtekst er sat i en bred spalte, som giver plads til en margen, hvor mindre fotos med billedtekster er anbragt, mens større billeder og kort så vidt muligt er placeret i nærheden af de steder, hvor de omtales i hovedteksten. Denne er velformuleret og giver bredt fortællende et godt indblik

i bydelens udvikling, mens billedteksterne indeholder detaljerede beskrivelser af de enkelte lokaliteters historie, som de ofte supplerer med oplysninger, der ikke findes i hovedteksten. Det kan desværre ikke skjules, at bogens opbygning besværliggør læsningen. Da hovedteksten ofte afbrydes af helsidesillustrationer eller sider med citater og mindre billeder, bliver man afbrudt i læsningen, som så efter bladren frem og tilbage kan genoptages, evt. efter en ny gennemlæsning af det allerede læste. Disse afbrydelser kan næsten ikke undgås, fordi der hele tiden er interessante enkeltheder på billederne, der må studeres nærmere. Dette vil naturligvis ikke genere den, der kun »læser« billeder, men kalamiteten hænger sammen med den hybridagtige form, som dette værk har fået fra begyndelsen. Den oprindelige intension har tilsyneladende været at vise så mange billeder som muligt, men man har dog alligevel syntes, at de måtte bæres af en ledsagende tekst, der giver en samlet beskrivelse af de enkelte bydeles historie. Billederne har været hovedsagen – og det er da også udmærket, at de er blevet udgivet samlet – men da teksten er blevet betragtet som noget sekundært, er der ikke opnået den rette balance mellem tekst og billeder. Teksten sniger sig rundt mellem billederne, hvor den nu kan finde plads og får slet ikke den betydning under læsningen, som den egentlig er berettiget til. Alt dette er Hans Helge Madsen uden skyld i, det hænger sammen med værkets oprindelige tilrettelægning.

Desværre er andre uheldige ting også ført videre fra de foregående bind. En litteraturliste mangler. Henvisninger til litteratur eller andre kilder mangler dog ikke, men anføres, ofte ufuldstændigt, i teksten eller under illustrationerne, men burde have været samlet, så læseren kunne danne sig et overblik over, hvilke kilder værket hviler på. I modsætning til de tidligere bind har Østerbro-bindet registre, men det er ikke praktisk at blande person- og stednavne i et register. Til gengæld er der et register over biograferede personer opstillet efter det sidetal, hvor de omtales, hvilket virker lidt overflødig, da de også findes i hovedregistret. Registrerne og litteraturhenvisningerne burde have været gjort mere omfattende, så man lettere kunne finde frem til de ønskede oplysninger. Herved

ville man have fået en god opslagsbog, men Hans Helge Madsen har under de givne betingelser – et lidet gennemtænkt koncept – skrevet en god bog.

Poul Strømstad

Ole Mørkegaard:

Søen, slægten og hjemstavnen

En undersøgelse af livsformer på Åbenråegnen 1700-1900. Københavns Universitet 1993, 192 s., ill. ISBN 87-7289-207-2. Kr. 198,-.

Bogen, der er udgivet på Museum Tusulanums Forlag i samarbejde med Aabenraa Museum, er en kraftig udbygning af forfatterens magisterafhandling ved Institut for europæisk folkelivsforskning, nu Institut for arkæologi og etnologi.

Det tæt komprimerede arbejde omhandler Åbenrå-egnens søfart og øvrige maritime næringsliv i en 200-års periode frem til omkring 1900. Emnet behandles bredt, idet der dog samtidig og især fokuseres på investeringspraksis og -fordeling, fagligt, socialt og topografisk, inden for perioden.

Søen, slægten og hjemstavnen er opdelt i 5 kapitler, en indledning og en kilde- og litteraturfortegnelse. Kapitlerne omhandler empirisk sondering, teoretisk-metodisk grundlag, præsentation af den hørjurske produktionsmådeanalyse, livsformer i Åbenrå-søfarten samt et afsluttende kapitel om karriere, slægt og hjemstavn. Noterne omfatter 374 kildehenvisninger og fortegnelser over arkivalier og trykte kilder.

Der er tale om et yderst grundigt arbejde, der for første gang anvender den strukturelle livsformsanalyse på historisk materiale. Bogen sigter bl. a. imod at afdække motiver og drivkræfter bag menneskers investeringslyst og -praksis i Åbenrå-søfarten. Kan hoveddrivkraften bag eksisterende praksis i forskellige tidsperioder tolkes som kapitalistisk profitbegær, således som investeringer i søfarten ofte er blevet udlagt? Skyldes de menneskers ønske om virkelyst og uafhængighed, eller er de betinget af særlige egenskaber hos innovatørerne? Er forholdet i virkeligheden langt mere komplekst?

Ole Mørkegaards arbejde viser – om noget, at de lette løsnings tid er forbi i den etnologiske videnskab. Så snart man dykker

ned i materialet og studerer og anvender det – i detaljer såvel som i helhedsperspektiv, må tolkningen gøres nuanceret.

Ole Mørkegaard var kandidatstipendiat på Københavns Universitet, da det gik hødest til med formuleringen af Thomas Højrup's strukturelle livsformsanalyse. Man kan mene, hvad man mene vil om den ny retning inden for etnologien, men i det konkrete tilfælde har den konsekvente og systematiske fremgangsmåde, der karakteriserer livsformsanalysen, været et overordentlig godt værktøj til behandlingen af det komplekse og ofte meget sporadiske materiale, der hvad motiver og drivkræfter angår yderst vanskeligt lader sig kvantificere.

Efter et stort og velskrevet kapitel, der repræsenterer det empiriske baggrundsmateriale for søfarten og dens placering i Åbenrå-egnens erhvervsliv, følger en teoretisk-metodisk redegørelse, der sigter imod at klargøre produktionsmåde- og livsformsbegrebet. Det er ren teori og skal begrunde den efterfølgende analyse. Man kan håbe, at de 12 siders teoriopremsning ikke virker som en stopklods, der får den uheldige læser til at sætte bogen langt væk, for de efterfølgende 100 sider, der indeholder anvendelsen af teorien, er forståelig og virkelig interessant, og forfatteren fortjener stor ros for sin sobre udlægning af kildematerialet.

Det er livgivende at se, hvordan Ole Mørkegaard går systematisk frem og ikke på forhånd afskærer sig for mulige tolkninger. Han fører sig ikke frem med en hypotese, som søges verificeret ved hjælp af kildemateriale, men opstiller tværtimod i mangel af konkrete oplysninger om det psykologiske handlingsgrundlag hos datidens mennesker et katalog over samtlige foreliggende tolkningsmuligheder, uanset om de kan synes realistiske eller ej. Selv sund fornuft er, som han skriver, et dårligt bedømmelseskriterium, da også fornuften er kulturelt betinget. Herefter undersøges det, om de foreliggende muligheder har været realiseret i praksis. Heri indgår falsificering og verificering som vigtige redskaber.

Gennem sit arbejde står Ole Mørkegaard tvivl om almengyldigheden af tidligere tolkninger af drivkræfter bag menneskers investeringsiver i søfarten. Blandt andet påviser han, at kapitalanbringelse i skibsfarten ikke alene kan være til fremme af egen karriere,

men i høj grad også til fremme af andres karriere, og han viser gennem citater fra breve og erindringer, at flere af de virkelig store skibsrede snarere var prægede af ideologiske og lystbetonede motiver end af profitbegær. Profit og spekulation var nødvendige forudsætninger for opretholdelsen af søfarten som enkel, men ikke kapitalistisk varemåde. Formålet med at ansætte folk til at sejle eller bygge et skib var ikke at presse dem til opnåelse af et merprodukt. De var en nødvendig forudsætning for driften, da værftsejeren ikke alene kunne bygge sit skib eller skibsrederen alene kunne sejle sit fartøj.

Profit var også nødvendig til fremme af menneskers ønske om selvstændighed og uafhængighed, hvorfor dens forekomst ikke alene og i sig selv tolkes som et ønske om kapitalmaksimering. Menneskers motiver er ikke så enkle, som de ofte gøres til, motiver plejer at være sammensatte.

I bogens sidste kapitel udlægger forfatteren de enkelte elementer i bogtitlen, der kan oversættes som karriere, slægt og hjemstav, d. v. s. vigtige ingredienser i den selverhvervende skibsreders livsform, hvor »hjemstav« ikke skal tolkes topografisk, men kulturelt.

Alan Hjorth Rasmussen

Bjarne Kildegaard:

Klædt på til tiden

København, Tiderne Skifter, 1993. 47 s., ill. ISBN 87-7445-570-2. Kr. 125,-.

Bogen *Klædt på til tiden* knytter sig til den ny og omfattende udstilling »Krop & Forklædning«, som blev åbnet på Bredemuseet i april 1993. Gennem udvalgte eksempler fra denne udstilling spændende fra udstillingens ældste til dens seneste dragteksempel fører forfatteren, museumsinspektør Bjarne Kildegaard, læseren gennem klædedragtens og de udvalgte dragters historie, samtidig med at han behændigt benytter lejligheden til at bibringe læseren forståelse for en række principielle problemer knyttet til indsamling, konservering, opbevaring og analyse af dragtskik og -mode. Bogen er således ikke et katalog, men snarere en uddybende kommentar til den udstilling, som Bjarne Kildegaard iøvrigt selv har tilrettelagt. Han si-

ger det selv: »Målet har ikke været et lynkursus i modens historie; men derimod at foretage nogle nedslag i bestemte perioders konkrete dragter og fortælle konkrete historier derfra – historier om dragtens historiske placering, om ejerens liv, om dragtens tilværelse på museet. Kort sagt uddybe forståelsen af dragterne selv i forhold til den præsentation og oplevelse, et billede eller et besøg på Nationalmuseets udstilling i Brede umiddelbart kan give.«

Det er, med god støtte fra forskellig side, blevet en flot sag, – stort format, smukt layout, rigelige og prægtige farveoptagelser, men skriften er nok en grad for lille til at være rigtig behagelig for de mange forskellige læsere, som må tiltrækkes af denne bog. Til gengæld findes de relevante noter nedst på hver side – det elsker jeg.

Som grundlag for såvel udstilling som bog har Bjarne Kildegaard haft det bedst tænkelige materiale – en formidabel dragtsamling indsamlet gennem de sidste 100 år med faglig indsigt og stor bevågenhed fra dragtens tidligere brugere. Det tjener Bjarne Kildegaard til ære, at han så klart og entydigt fremhæver nu afdøde museumsinspektør Ellen Andersens betydningsfulde indsats på netop dette område.

Dragthistorie er en vanskelig disciplin, og guderne skal vide, at kedsommelige beskrivelser og sammenligninger har taget livet af mange dragter, medens man har tabt det egentlige perspektiv af syne – at de er blevet båret af levende mennesker i en specifik social sammenhæng. Det har Bjarne Kildegaard villet råde bod på, og det er befriende, selvom man kan være mere eller mindre på bølgelængde med ham i hans mere følelsesfulde betragtninger over dragtens inderste væsen og intime udsagn om brugeren. Det er et delikat område at bevæge sig ind på, men det går an, når det drejer sig om den 4-5 årige Hans Caspersen fra det bedre københavnske borgerskab: »Da konservatorerne i 1990 gjorde den lille Hans Caspersen klar til udstilling, krævede det et omhyggeligt arbejde at rense de fine små silkekvester på kjol'en for og bag. Silkekvesterne på brystet var griset til med vælling! Fin har han været, lille hans, men ikke mere voksen, end at han har spildt – eller måske ikke har kunnet kontrollere et lille bøv«. Så tæt på dragtens bruger kan man altså komme gennem

konservatorernes analyser, så pas på hvis du giver dit yndlingsnegligé til Nationalmuseets dragtsamling!

Af fejl i banal forstand rummer denne smukke bog vist kun een: herregården Nørre Vosborg, som nævnes i forbindelse med Mette Bagges Kiærs smukke brudekjole, ligger i Vestjylland ved Nissum Fjord og ikke ved Ålborg.

Ulla Thyrring

Jørgen Hahn: Fliser på Fanø

Flisekulturen på Fanø 1650-1900. Fliesen auf Fanø. Esbjerg, Forlaget BYGD, 1993. 44 s., ill. ISBN 87-87293-50-1. Kr. 96,-.

Den indtagende flisekultur på Fanø er emnet for en smuk lille bog, som er udgivet af øens flisemuseum. Hovedvægten i bogen er de fornemme farvebilleder, der er optaget af en række desværre anonyme fotografer. Hertil knytter sig korte billedtekster.

Mellem billederne er indflettet en kort introduktion til flisens historie: Fra Orienten til Holland og om teknikken: Leret og fliserne og Fanøflisens historie 1650-1910. Til glæde for turisterne fra syd er al tekst også gengivet på tysk.

Det sidste kapitel er af størst interesse for den besøgende på den lille vesterhavso. Flisens indtog på øen var, som naturligt er, betinget af handelen til søs, der fra midten af det 17. århundrede bragte fannikerne til Holland og Friesland. De første fliser skal ifølge overleveringen være kommet som ballast i skibene. Efter frikøbet fra kronen i 1741 voksede skibsfarten. Fanøboernes derved forbedrede økonomiske situation betød et yderligere opsving for flisekulturen, og husene udstyredes med fliser bag bilæggerovnene og de åbne ildsteder og ofte på inder siderne af ydervæggene som isolation mod det hårde stormfulde klima.

Omkring 1900 reduceredes sejlskibenes antal betydeligt og dermed også importen af fliser, der siden 18. århundrede var sket gennem Hamborg.

Motivmæssigt repræsenterer de de mest kendte fremstillinger på de hollandske fliser, bibelske scener, legende børn, dyr, blomster og de imponerende sammensatte flisebilleder, der gengiver dyr (hunde, heste) og manglefarvede blomster i vase.

Bogen er med sin fine opsætning og fornemme farvegengivelser en smuk billedkalkade over Fanøfliser og deres anvendelse i husene og velegnet til at tage med som minde om et besøg på den lille ø i Vadehavet.

Inge Mejer Antonsen

**Jakob Vestergaard:
Farvergården i Ebeltoft**

En bygning og et håndværks historie. Ebeltoft Museum 1993. 115 s., ill. ISBN 87-983403-4-4.

Bogen beskæftiger sig med Farvergårdens bygningshistorie, det gamle farverhåndværk samt det brogede persongalleri, som har haft deres liv og virke på gården gennem flere hundrede år.

Farvergården sikrede indtil begyndelsen af 1900-tallet, at bønderne kunne få farvet deres hjemmevævede klæde og garn. Farveriet står endnu bevaret, som det eneste af sin art i Nordeuropa, og det er blevet drevet som museum siden 1976.

Bogen bygger på en betragtelig mængde kildemateriale, som har gjort, at vægten er lagt på bygningerne og deres beboere. Bygningskompleksets udvikling bliver gennemgået minutøst fra første halvdel af 1600-tallet frem til 1976 med de fleste mellemiggende til- og ombygninger. Ligeledes bliver de skiftende farveres familie og ansatte udførligt beskrevet; deres år i Farvergården, deres fortid og videre skæbne. Udover at kortlægge bygningernes udvikling og skiftende beboere bliver kilderne brugt til at belyse sider af farverhåndværket: bevillingsbetingelser, lokal konkurrence, fallitter og næringsfrihedens indførsel. Desuden arbejdet i Farvergården: kundekredsens art og ønsker, ansættelser og løn, nyerhvervelser i farveriet, den nye teknologi, annoncering m.m. Ligeledes livets højtider i Farvergården: giftermål, fødsler, dødsfald – og man får dagsprisen på en ordentlig begravelse i 1823.

Det kniber mere med familiernes dagligliv og det praktiske arbejde i farveriet, emner som de skriftlige kilder ikke kan berette ligeså meget om. Til slut er der dog en gennemgang af farveriets indretning og den »mystiske kunst«, når farveren tryllede de

forskellige kulører frem. Undertiden er det den sidste farver, som citeres, når arbejdsprocesserne beskrives. Med udgangspunkt i bøndernes hjemmevævede, hvide, heluldne vadmel, som ofte skulle farves indigoblå, gennemgås arbejdsprocessen fra start til slut: opmåling, mærkning, stampning og filtning. Derefter skulle indigokypen sættes, så selve farvningen kunne begynde. Så fulgte skylning, tørring og overskæring. Til sidst dampning og presning og evt. mønstertykning.

Vandforsyning og energikilder f.eks. kraft fra vandhjul og hesteomgang, bliver ligeledes beskrevet. Bogen er rigt illustreret med fotos og annoncer. Alt i alt en velskrevet bog, som beskriver et afgrænset emne og henvender sig specielt til læsere, som er interesseret i, hvad skriftlige kilder kan berette om bygnings- og personalhistorie, samt lokalhistorieinteresserede og naturligvis farverfagets fans.

Gerd Anja Jørgensen

Holger Rasmussen:

En husmand i Treårskrigen 1848-50

Underjæger Hans Pedersens optegnelser fra 1849 og hans visesamling. Skjern, Foreningen Danmarks Folkeminder og Gullanders Bogtrykkeri, nytår 1992. 89 s., ill. ISBN 87-89759-00-1. Kr. 98,-.

»Ånden fra 1848« er et fastslået begreb i historiebøgerne. Ifølge forestillingen herom gik der i martsdagene 1848 et håbets brus gennem hele det danske folk med krav om gennemførelse af en fælles fri forfatning. Samtidig kom der en national rejssning mod de formastelige slesvig-holstenere, som man mente var ved at forgribe sig på dansk jord. »Opofrelsen og handlelystens begejstring løftede alle og bar dem med sig« – i sådanne medrivende og forførende vendinger bliver martsdagene ofte skildret. En korrektion kan nok synes påtrængende, og det er netop, hvad Holger Rasmussen på stilfærdig, næsten underspillet vis giver os her på grundlag af optegnelser fra den sjællandske husmand, underjæger Hans Pedersen.

Hovedparten af soldaterne i Treårskrigen var husmænd, idet det indtil februar 1849 alene var landbefolkningen, der blev udskre-

vet til den forhadte militærtjeneste, og samtidigt var der et stillingssystem, så unge mænd kunne betale andre for at stille for sig. Dette kunne gårdmandssønner måske få råd til, men i hvert fald ikke husmænd, og de udgjorde herved hovedparten af de danske soldater. Kun en meget ringe del af de mange erindringer fra krigen er imidlertid skrevet af husmænd som Hans Pedersen. Hans krigsoplevelser er helt forskellig fra de mange ha-patriotiske skildringer fra frivillige, der især var nationalliberale studenter.

Udgivelsen er forbilledlig både med hensyn til fremlæggelse af tekster og kommentarer. Her er ingen spækhuggervirksomhed, såvel krigsdagbogen som visesamlingen er gengivet i fuld udstrækning. Læseren får et levende indtryk både af det ensformige soldaterliv præget af ventetid og af samtidens brogede viserepertoire spændende fra patriotiske sange til vulgære viser. Begge afsnit bliver fulgt op med udførlige kommentarer, så kontrasten til de populære skildringer af Treårskrigen i dansk malerkunst og historieskrivning bliver tydelig.

Flere forfattere har hævdet, at Peter Fabers krigssang »Dengang jeg drog afsted« blev så yndet i 1848, at den fortrængte alle andre viser. Dette var på ingen måde tilfældet, og Hans Pedersens visesamling afspejler soldaterlivet på mere ædruelig vis end Fabers sang. Her er både lystige sange til marchture og lumre viser til at fordrive tiden med, når man var i kvarter.

I en tid med stor interesse for dansk identitet er Holger Rasmussens fremlæggelse af husmand Hans Pedersens optegnelser særdeles aktuel. Den bekræfter fuldt ud Lorenz Rerups karakteristik om ånden fra 1848 som en stråild (i: Dansk Identitets Historie bd. 3, s. 356).

Inge Adriansen

Claus Bjørn, Per Grau Møller og Erland Porsmose: Marginaljorder i fortid, nutid og fremtid

Odense University Studies in History and Social Sciences vol. 162. Beretning fra det 13. bebyggelseshistoriske symposium ved Odense Universitet, afholdt d. 27.-29. november 1991. Odense Universitetsforlag 1992, 192 s., ill. ISBN 87-7492-920-8. Kr. 190,-.

Debatten om udlægning af marginaljorder har fået en fornyet aktualitet de senere år, sidst med Miljøministeriets udredningsarbejde i 1986 og EUs nye braklægningsordninger.

Selvom ordet »marginaljord« er forholdsvis nyt i det danske sprog – det optræder for første gang i 1977 – så er selve fænomenet kendt langt tilbage i tiden.

Emnet for det 13. bebyggelseshistoriske symposium, der blev afholdt i anledning af Odense Universitets 25 års jubilæum, var netop »Marginaljorder i fortid, nutid og fremtid«. Arrangøren af seminaret var Landbohøjskole Selskab og Kartografisk Dokumentationscenter under Institut for historie, kultur og samfundsbeskrivelse ved Odense Universitet. Symposiebidragene er nu udkommet som en antologi.

Bidragene afspejler de forskellige faglige tilgange til emnet, først og fremmest geografer, historikere og økonomers nyeste undersøgelser. Man har villet belyse arealændringen helt fra oldtidens landskabsudnyttelse frem til vore dages forvaltning af miljø- og jordbrugsmæssige interesser. Braklægnings- og hermed landbrugspolitikken – juridiske og økonomiske sider afdækkes, ligesom et komparativt udblik kastes på andre lande, først og fremmest England, Norge og Sverige.

Som i al nyere landskabsforskning understreges der i antologien betydningen af at anskue landskabet som værende under stadig forandring og som en dynamisk proces, udtrykt i begrebet »kulturlandskabet«. Kulturlandskabet defineres i et af bidragene som summen af de forandringer, landskabet er undergået frem til idag. Landskabet er således ikke en given ting.

Mange af bidragene behandler, hvor problematisk det er at definere begrebet marginaljord og advarer mod at applicere nutidige økonomiske teorier på historiske forhold. Ligesom landskabet ændrer sig, ændrer synet på landskabet sig og hermed opfattelsen af hvilke landskaber, der er nyttig landbrugsjord, marginaljord eller bevaringsværdig som rekreativ natur. De arkæologiske og historiske bidrag dokumenterer, at braklægning absolut ikke er noget nyt fænomen, men samtidig, at enhver opgivelse af dyrkning må ses i sin historiske og samfundsmæssige kontekst.

Bidragyderne påpeger, at set i et historisk og kulturelt perspektiv er de såkaldte marginaljorder kun marginelle ud fra et monokulturelt synspunkt, hvad enten det er den enkelte bedrift, region eller statens synsvinkel. Hvad er det vigtigste at producere? Hede, overdrev og eng blev efter landboreformerne drænet, gødet og sat under plov. Agerbrug og især korndyrkning blev anset for at være hovedsagen, men set ud fra den enkelte selvforsynende bondes synsvinkel kunne et mangestrengt ressourcegrundlag være en fordel. Hvis man fx drænedede moser, kom man til at mangle ressourcer som gærdsel, stavn og brændsel eller hvis man opdyrkede enge, forsvandt muligheden for høslet og græsning, som var vigtige for et ekstensivt husdyrhold.

De ekstensive arealers opdyrkning blev i løbet af 1800-tallet en national udfordring, »hvad udad tabes skal indad vindes«. Opdyrkingen blev anset for at være et nyttigt og samfundsopbyggeligt pionérarbejde. Idag belønnes bønderne for at lade være med at dyrke jorden! Der er i Europa overproduktion af både animalske og vegetabiliske produkter. Marginaljorder bliver i dag anset som dårlige jorder, som det ikke kan betale sig at dyrke. Enhver landbrugsejendom har sådanne ekstensivt dyrkede områder, men her tales der mere om den samfundsøkonomiske interesse i at præmiere den enkelte bedrifts unndladelse af dyrkning eller om større områder, evt. hele regioner, der overgår fra at være landbrugsarealer til at blive fx rekreative områder og »marginaliseres« således i forhold til en landbrugsproduktion.

Marginaljordsudvidelse og forøget braklægning kan byde på nogle nye muligheder, fx i form af et mere varieret landskab med flere mellemformer og bæredygtig produktion. Nogle bidragydere henter inspiration i tiden før landboreformerne og skovloven af 1805, hvor den skarpe opdeling i skov og ager blev fastsat. Gennem intensiv pleje og genindførelse af autentiske driftsformer kan landskaberne blive til »nye« historiske landskabsformer og rekreative landskaber.

Antologien giver én mulighed for at sætte sig ind i dette komplekse område og at læse, hvordan forskellige forskere har arbejdet hermed. Læseren inspireres og får hurtigt dannet sig et overblik over forskellig-

artede synsvinkler og empiriske undersøgelser.

Lykke Lafarque Pedersen

Guide til oplevelser i Ringkøbing Amt

Historie. Kultur. Natur. Museumsrådet i Ringkøbing Amt og Ringkøbing Amtskommune (Udg.). Sænummer af FRAM, 1994. 208 sider, ill. ISBN 87-88412-20-2, ISSN 0108-3643. Kr. 135,-.

Museumsrådet i Ringkøbing Amt har i samarbejde med Ringkøbing Amtskommune udgivet en guide til Midt- og Vestjyllands seværdigheder. 19 medarbejdere, hovedsagelig fra amtets museer, har udarbejdet guiden. I alt 18 kommuner dækkes i en rækkefølge fra vest til øst og fra nord til syd. På 336 opslag indkredsnes såvel historie og kultur som natur. Det prisværdige initiativ imødekommer et publikumsbehov for selv at gå på opdagelse i landsdelen og opleve det rigt varierede landskab, der omfatter øde hedeengene med ådale, bækkeøer og smeltevandssletter, Vesterhavskysten samt Limfjordsbakker og landbrugsområder.

I forlængelse af de nyere bevarings- og museumstankers udbredelse, der i højere grad går ind for at bevare anlæg og bygninger på deres oprindelige plads i landskabet, stiger behovet for en fleksibel form for information, publikum selv kan have med sig. En komprimeret guide er her en god løsning, som arbejdsgruppen har valgt. Der er også i høj grad tale om en brugsbog. Formatet er tilpasset en stor lomme, så guiden let kan bringes med rundt, hvor der er brug for den. Den er rigt og indbydende illustreret og teksten er tilpasset, så læseren får et kort, men godt overblik.

Guiden er inddelt i hovedafsnit, kommunevis. Hvert afsnit indledes med et oversigtskort, hvor seværdighederne er prikket ind. Til hver udvalgt seværdighed svarer en kort beskrivelse, og til mange opslag er der en illustration i form af et farvefoto eller et kortudsnit. Artiklerne afslutter med henvisninger til detaljerede turfoldere, hvori læseren kan søge yderligere information. Bogen afsluttes med to opsummerende artikler, »Landskab og menneske« og »Gravhøjenes land«, der sammenbinder de mange faktuelle oplysninger, som bogen er fyldt

med. Det tværgående og tematiske afsnit om »Landskab og menneske« skildrer de regionale variationer ud fra sammenhængen mellem geografi, bebyggelse og erhvervs-mønstre. En vigtig pointe i dette afsnit er at understrege Midt- og Vestjyllands særlige position i form af tætte handelsforbindelser og integration i den europæiske markeds-økonomi og ikke at anskue landsdelen som et afsondret udkantsområde. Afsnittet om oldtidens landskab omhandler bl.a. resultaterne af nyere arkæologiske udgravninger i området, der har givet et helt nyt billede af bebyggelsesmønstret.

Udvalget af seværdigheder er foretaget så det både dækker traditionelle udflugts-mål, bl.a. gravhøje, voldsteder, kvaderkirker, fuglereservater og museer, men også mere utraditionelle udflugtsmål som moderne elværker, vindmøller, gågader og virksomheder omtales. Hvor det er muligt, henvises til lokale museumsudstillinger, der kan udbyde emnet.

Med denne guide gives en glimrende kort-fattet, introduktion til en bemærkelsesværdig del af Danmark. Guiden kan anbefales alle, der vil opdage nye sider af Vest- og Midtjylland.

Lykke Lafarque Pedersen

Henrik Fibæk Jensen: Jens Langkniv – en jysk Robin Hood?

Studier fra Sprog og Oldtidforskning, nr. 319. København, Museum Tusulanums Forlag, 1993. 80 s. ISBN 87-7289-185-8. Kr. 98,-.

Velskrevet. Velgennemarbejdet. Velgjort.... Det er nogen af de superlativer som trænger sig frem på tungen, når man får Henrik Fibæk Jensens (HFJ) lille bog om Jens Langkniv i hånden og har læst den.

Der er både talt, sunget og skrevet meget om røveren Jens Langkniv fra den jyske hede. Og ikke uventet kommer HFJ da også til den konklusion, at man egentlig ikke kan tale om én Jens Langkniv. I virkeligheden er der hele tre, som er særdeles forskellige. Folketraditionens Jens er en gennemført kedelig type; brutal, rå ... en blodtørstig bandit, der forulemper sagesløse folk på det groveste. Den skønlitterære Jens er stik modsat; en frihedsskende social oprører, der kæmper imod uretfærdige myndigheder

og væmmelige tyskere under 30-års krigen. I dette afsnit giver HFJ en imponerede, kort-fattet, men alligevel udtømmende redegørelse for forskelle og ligheder i de væsentligste litterære fremstillinger. En interessant pointe er at koble beskrivelserne af 30-års krigen's gru med Åkjærs antimilitaristiske holdning. Koblingen bliver jo ikke mindre interessant af at Åkjærs bog er skrevet i 1914.

Den tredje og sidste Jens er den tyndest beskrevne; virkelighedens Jens. Forståeligt nok for han omtales kun ganske kort i Randers bys tingbog som leder af en lille skare kriminelle omløbere i 1598.

HFJ beskriver disse 3 højst forskellige Jens'er særdeles grundigt. Måske med undtagelse af folketraditionens Jens, som ikke er mindre spændende end den version af skikkelsen, som man finder i de litterære fremstillinger, og som levnes mest plads. Beskrivelsen af folketraditionens figur – som vel ellers netop er den der har dannet baggrund for både Blichers, Åkjær og andres skildringer – klares på kun 4½ side. Den folkelige overleverings fremstilling formes som en sammenskrevet beretning, en »rekonstruktion« af hvordan Jens' liv ville se ud, hvis man lavede en fremstilling kun baseret på overleveringsmateriale. Det er altså ikke fra bogens text eller dens henvisninger muligt at se, hvem der har meddelt hvad om Jens. Der er heller ikke nogen diskussion af om fx. meddelernes køn og bopæl kunne have haft betydning for meddelelsernes indhold, i hvilken grad der er tale om generelle vandremotiver mv. Det er lidt irriterende, når nu forfatteren bruger så megen plads og omhu på både de historiske og de skønlitterære kilder. At HFJ flere gange (s. 21 og 22) kalder sagn for »skrøner« er naturligvis også møjgirriterende.

Bortset fra den lidt overfladiske behandling af folketraditionens Jens Langkniv, må man sige, at HFJ er kommet hele vejen rundt, og godt rundt i krogene. Selv planerne om en opera (!) hvor Børge Houmann skulle have skrevet librettoen har fået omtale i det lille værk. Operaen blev nu aldrig til noget. Muligvis godt det samme, for man kan let forestille sig, at den kunne have fået samme skæbne som den filmatisering af Åkjærs roman, der blev gennemført i 1939. »Uforståelig«, »Dukketeater-stemning« og

»Misfoster« var nogle af kritikernes karske ord. Og titelrolle-indehaveren Poul Reichardt blev foragteligt omtalt som en »Chokoladerøver«. Mere succes har Lars Lilholt og Orla Klausen haft med deres fremstillinger på henholdsvis plade og i tegneserieform.

HFJ's samvittighedsfulde gennemgang af alle de forskellige medier som Jens gennem tidernes løb har indtaget, er med til at skabe billedet af, at røveren Jens Langkniv er en figur med en vis tiltrækningskraft. Det er imidlertid ikke folketraditionens brutale bølge vi finder. Det er den Robin Hood-agtige skikkelse, som han findes hos Blicher og (især) hos Åkjær. Netop den Åkjærske Jens fremstår tydeligt med de karakteristika, som den engelske forsker J.E. Hobsbawm har opstillet for den såkaldt »sociale bandit«. Den litterære Jens synes iøvrigt at være en af de få vaskeægte »sociale banditter« som findes i Danmark. Og *han* findes til gengæld i sange, romaner, på film, i tegneserier etc. Og hvorfor mon? HFJ forsøger selv at give et bud på figurens popularitet. At han ved sin romantiske omfordelerrolle bliver en slags personifikation af drømmen om et mere retfærdigt samfund. Interessant er det jo så, at netop folketraditionen beskriver ham så negativt!

Charlotte S. H. Jensen

Alan Hjorth Rasmussen: Østersøen gav ... Træk af Bornholms og Christiansøes fiskerihistorie 1880-1993

Rønne, Bornholms Hist. Samfund og Bornholms Museum, 1993. 192 s., rigt ill. ISBN 87-88179-052. Kr. 145,-.

Der er grøde i fiskerilitteraturen. Senest har Odense Universitetsforlag udsendt bogen: Tre danske kystsamfund med Thorøhuse, Halsnæs med fiskerlejrerne Kikhavn, Lynæs og Hundested og Nymindegab i Lønne sogn, der behandles for perioden ca. 1780-1901. (Anmeldes i FogK 1995).

Og samtidig hermed har Bornholms historiske Samfund og Bornholms Museum udgivet bogen: »Østersøen gav ...« om øens fiskerihistorie i perioden 1880-1993. Beskrivelsen, som Alan Hjorth Rasmussen tager sig af, indleder han med at påpege, at han bevidst har lagt vægt på »forhold«, der bun-

der i den menneskelige dimension, højere end en detaljeret udpensling af f.eks. den teknologiske udvikling. Eller, som det også fremhæves i afsnittet: Fangstbehandling og produktudvikling. »Her som andre steder i bogen lægges der ikke mindst vægt på de mange initiativer, der ikke blev til noget og som derfor er ukendte.«

Man kan derfor efter læsningen supplere bogens titel med, at Østersøen ikke blot gav fisk, men også en masse problemer, som både skyldes naturforhold og fiskeriinteresser i landene om Østersøen. Det har forf. valgt at skildre i ti emneafsnit i stedet for en kronologisk gennemgang af fiskerihistorien. Hertil er i udstrakt grad benyttet Indenrigsministeriets arkiver, der viser ministeriets negative holdning til en mængde henvendelser fra Bornholms og Christiansøes fiskeriforening, grl. 1883. Foreningens eget arkiv og et omfattende interviewmateriale fra øens fiskere indgår i redegørelsen og benyttes, som forf. nævner, til at underbygge og levedegøre teksten. Det er jo udmærket. Blot forekommer det mig, at det meget omfattende interviewmateriale er meget sparsomt udnyttet. Endnu et vigtigt kildemateriale må nævnes, nemlig de ældre fotografier af H. A. Holm, Myhre og Kjæller.

Bogen er let læst, bl.a. fordi de enkelte emneafsnit indledes med en slags resumé, der så uddybes i teksten, der er opdelt i korte underafsnit med overskrifter som f.eks. i første emneafsnit om fiskerbefolkningen: Byttehandel, Den fattige fisker, Tilgang fra søfarten, Havets føde og jordens osv. Teksten er fyldig dokumenteret ved omfattende kildehenvisninger.

Den valgte disponering af stoffet har sine ulemper. Den oftere omtalte person J. H. Stub, der blev fiskeriforeningens yderst aktive formand med hyppige, ofte forgæves henvendelser til ministeriet, skal findes på mange steder i bogen.

Et personregister ville have været en stor hjælp til at lokalisere såvel ham som andre personer, der har spillet en vigtig rolle i den beskrevne periode.

En kortskitse på indersiden af omslaget viser Østersøen med de lokaliteter afsat, som har været i berøring med Bornholms fiskere enten i konkurrence eller i samvirke om havets fisk. Emneafsnittet: Kvotering, torsk og krise fører beskrivelsen helt op til

foråret 1993, men har altså ikke fået den seneste kvoteaftale med Sverige med.

Bogen igennem møder man den lokale indsats for at føre erhvervet frelst igennem både hvad angår fangsterne og deres afsætning. Det sker bl.a. ved forarbejdning af fiskene. Et af de interessante og vel belyste afsnit gælder de røgede sild, der har fået deres eget museum. Et andet fiskefileteringen, der fik tilført fangster fra Polen og Baltikum til supplerung af de bornholmske.

Holger Rasmussen

Else Marie Kofod: Skik og brug

Håndbog om traditioner og skikke i dagens Danmark. København, Politikens forlag, 1993. 256 sider. ISBN 87-567-5044-7. Kr. 199,-.

Da Emma Gad i 1918 udsendte sin Takt og Tone var det hendes håb, at »den Erfaring der ligger til Grund for denne lille Bogs Fremkomst, maa kunne være til Nytte for dem, der er mindre erfarne«. Men hvor begynde og hvor ende, »naar Reglerne for menneskeligt Samkvem spænder fra de største til de mindste Ting – fra Krav i Henseende til Liv og Død lige ned til hvem man først skal byde en brændende Tændstik«.

Samme problem har utvivlsomt foresværet Else Marie Kofod, da hun gik i gang med sin Skik og brug, der er lige så mangfoldig som admiralindens. Og som hendes, der er blevet karakteriseret som »et let læst stykke kulturhistorie om middelklassens Danmark omkring 1. verdenskrig«, er den nye en tilsvarende redegørelse for – som bogens undertitel lyder – traditioner og skikke i dagens Danmark. For godt nok er forf. så venlig at sige i forordet, at bogen skal betragtes mere som en opslagsbog, end som en bog man læser fra den ene ende til den anden. Men jeg må tilstå, at jeg med fornøjelse har læst den i et stræk og nydt det. For den almindelige beskrivelse suppleres ved historiske tilbageblik – på gråtonet baggrund – og nu og da med afsnit om overtro på sort. Ikke for ingenting har forf. sit tilhold i folkemindernes højborg.

Efter en periode i 60'erne og 70'erne, hvor man lod hånt om traditioner, er der nu et stigende behov for at lære dem at kende og bruge dem. Så den foreliggende bog imødekommer dette behov, og for brugerne er

det let at orientere sig gennem det udførlige index, der fylder 6 tættrykte sider. Man kan således få svar på næsten alt, og for visse ting og forhold er redegørelsen meget udførlig.

Som hos Emma Gad er der gjort meget ud af borddækning og bordskik, som leder over til afsnittet om fester, der får udførlig behandling ud fra alle synsvinkler. Det er således bemærkelsesværdigt, at omtalen af dåb, konfirmation og bryllup gennemgår ceremonierne ved selve handlingen detaljeret, utvivlsomt ud fra viden om, at hovedparten af bogens brugere er helt eller delvis uvidende om, hvad der sker. Ud fra samme viden er afsnittet om død og begravelse meget udførligt gennemgået.

Hilseformer, kropssprog og påklædning er nyttige afsnit. Der er vel færre, der har direkte brug for omtalen af audiens, ordner og andre former for udmærkelser og hvordan de bæres til skue og endelig rangfølgen. Men det giver indblik i en side af det danske samfund, der er anderledes, ligesom afsnittet om erhvervslivets normer og ritualer – af Klaus Kasper Kofod –, idet han fastslår, at der ikke i egentlig forstand findes »en erhvervslivets takt og tone, som systematisk gennemgår reglerne eller normerne for god opførsel«. Der vil derfor typisk være store forskelle på traditionerne fra virksomhed til virksomhed.

Hvis man er i tvivl om bryllupsdagene og deres benævnelser, flagdagene eller hvad benævnelserne på vinetiketter betyder, slår man op i indexet. Vil man vide mere om dette og hvad bogen iøvrigt indeholder, er der fyldige litteraturhenvisninger. Jeg kan dog ikke nære mig for et lille supplement, for ved omtalen af bondekoners påklædning ved begravelser i 1800-tallet kunne der godt være nævnt, at Ellen Andersen har skrevet en artikel om »Da man gik med skørtet på hovedet« i Budstikken 1957, og jeg selv om samme i Hattens rette brug (1990).

Det bør måske nævnes, at anmelder-eksemplaret har siderne 151, 154 og 155 beskåret, hvorved der er forsvundet en linie på hver side.

Og til sidst en trykfejl, som har moret mig. På s. 22 står: Når man selv øser op, skal man sørge for at arrangere *manden* ordentlig på tallerkenen og ikke blande det hele sammen. Holger Rasmussen

Else Marie Kofod og Jens Henrik Koudal (red.): 12 x Tang

Artikler om den mangesidige Evald Tang Kristensen. København, Foreningen Danmarks Folkeminder, 1993. 126 sider, ill. ISBN 87-89759-08-7. Kr. 150,-.

En gruppe på tolv traditionsforskere har hver leveret deres bidrag til en bog, som Foreningen Danmarks Folkeminder udgav 24. januar 1993 i anledning af 150-året for Evald Tang Kristensens fødsel.

Bidragene handler om Tang Kristensen og hans indsamling af folkeviser, melodier, eventyr, folkesagn, rim og ræmser, nodedønger og skillingsviser. Et handler om Tang Kristensen og fotografiet, og der er også et om Tang Kristensen selv. Tilsammen skal bidragene vise, at Tang Kristensen ikke kan sættes på en kort formel: »Han er ikke en enlydig størrelse og rummer mange sider«.

Interessen for Evald Tang Kristensen har været stigende igennem de sidste 25 år. Og interessen er kommet fra vidt forskelligt hold. Hans navn har optrådt i sammenhænge lige fra terapibehandling af psykotiske børn til ideologiske forestillinger om et nyt og bedre samfund. Han er blevet brugt – og misbrugt. Karakteristisk for Tang Kristensen er nemlig, at han har skrevet utroligt meget, og løsrevet fra sin sammenhæng er det muligt at finde citater, der gør ham til talsmand for hvad som helst.

Derfor er det godt med et initiativ, der forsøger at vise Tang Kristensens mange sider – i en sammenhæng – og ikke kolporterer én af dem på bekostning af de andre.

Pladsen her er ikke til en nøje gennemgang af alle bidrag. Jeg vil nøjes med at trække et par af dem frem, som har gjort størst indtryk på mig.

Eske K. Mathiesen skriver altid læseværdigt. Med sit bidrag *Tang Kristensen møder Professor Labri* har han måske oven i købet skabt nøglen til Tang Kristensen. Artiklen handler om Tang Kristensen, og under alle omstændigheder er Tang Kristensen selv en vigtig bestanddel, når man ønsker at sætte ham og hans virke på en formel.

Et er hvad Tang Kristensen gjorde, samt hvad hans bevæggrunde hertil var. Om det handler flere af bogens artikler. Bl. a. Gustav Henningsens *Evald Tang Kristensen og fotografiet*. Det er en udmærket artikel, der

handler om, hvordan Tang Kristensen blev tilskyndet af Axel Olrik til at få fotograferet sine eventyrfortællere og visesangere. Henningsen har tydeligvis skelet til en artikel, som jeg i sin tid skrev til en genudgivelse af Tang Kristensens *Gamle Kildevæld*. Bortset fra at supplere med yderligere citater fra breve etc. følger Henningsen i en sådan grad denne artikel som forlæg, at jeg ikke kan se det rimelige i hans udsagn: »Derfor er der stadig noget nyt at fremdrage om projektet og dets forhistorie«. Gustav Henningsen skriver om Tang Kristensens egne forsøg som fotograf: »Disse er af skiftende kvalitet og altid lidt ude af fokus«. – Det er et udsagn, der i mange tilfælde også gælder for hans øvrige virke. Hans flid smitter først og fremmest af på hans besættende trang til at samle ind. Volumen er hovedsagen. Resultatet indimellem flakkende og uden mål og med.

En perle i bogen er genoptrykket af nu afdøde Bengt Holbeks gamle artikel *To optegnere og én meddeler*. Den handler om Tang Kristensen som optegner og indeholder en synoptisk opstilling af Axel Ollriks og Tang Kristensens optegnelser af det samme eventyr fortalt i 1888 af den fra Johannes V. Jensens Himmerlandshistorier kendte Pilmænden.

George Nellemann har skrevet en forbillig artikel om *Jysk almueliv*. Jeg vil kalde det en *varedeklaration* til værket. Her får man klart og tydeligt præsenteret, hvad det indeholder og kan bruges til. Muligheder og begrænsninger. – Nu mangler vi blot tilsvarende beskrivelser af Tang Kristensens øvrige samlinger.

Det er så sjældent med nyudgivelser, som udstråler håndværksmæssig klasse. *12 x Tang* er én af slagsen. Den kommer fra *Gullander i Skjern*, og det er et af de få trykkerier i landet, der aldrig går på kompromis med kvaliteten, hverken med hensyn til satsbillede, papir eller tryk. Nyd den!

Erik Høvring

Signe Mellemggaard: Distriktslægen og læsøboerne. En medicinsk topografi fra 1859 og dens forudsætninger

København, Landbohøistorisk Selskab i samarbejde med Læsø Museum, 1992. 229 s. ill. ISBN 87-7001-228-8. Kr. 228,-.

Bogen består af to dele. Sidste del gengiver en medicinsk topografi. Topografien blev udarbejdet af lægen på Læsø Christen Rasmussen og indsendt 1859 til Sundhedskollegiet som bilag til årets medicinalberetning.

Topografien er særdeles omfattende og detaljeret med oplysninger om såvel almene livsvilkår som særlige sygdoms- og sundhedsanliggender. Til det mere almne stof hører beskrivelser af bl. a. klima, befolkning, erhverv, hygiejne, boligforhold, og strandinger, medens det mere specifikke sundhedsstof bl. a. omfatter medicinalforhold, jordemoder- og veterinærvesen, oplysninger om medicinske planter, samt et par anhang som især tematiserer – det jeg med mine egne ord vil beskrive som – børnedødelighed samt psykisk og fysisk handicappede. I den nuværende udgivelse fylder topografien ikke mindre end 130 sider.

Første del har to formål. For det første skal den med Signe Møllemegaard's egne ord gøre manuskriptet tilgængeligt for nutidige læsere (p. 11). For det andet skal der foretages en analyse af topografien som tekst.

Her findes der to oplagte muligheder og jeg tror Signe Møllemegaard har gjort klogt i at pointere, at hun kun har valgt den ene. Signe Møllemegaard oplyser således, at hendes mål ikke har været at anvende topografien som kilde til belysning af Læsø's folkeliv. Som hun siger med en vis skarphed – men dog uden specifikke henvisninger til kolleger i ind- og udland: »Min hensigt er ikke at prøve at skrælle den ydre subjektivitet af kilden for at finde kernen af objektivitet i den« (p. 12).

Signe Møllemegaard har i stedet forsøgt at indkredse, hvordan Christen Rasmussen forstår og forklarer den verden han ser. Hertil hører en redegørelse for den medicinsk-topografiske tradition, samt en diskussion af årsagsforklaringer. I sin fremstilling indtager Signe Møllemegaard derfor også lægens medicinalindberetninger fra 1855-63, hans indberetning fra 1857 om en kighoste-mæslingeepidemi, andre medicinske topografier, ikke mindst de tyske som udgjorde et inspirationsgrundlag for de danske, samt medicinsk faglitteratur fra tiden.

Konklusionen bliver »at topografierne med deres helhedsbetragtninger af et lokalsamfund og den medicinske teori med dens åbenhed overfor at finde årsager i menne-

skets levevis og levevilkår er udtryk for en slags tidlig socialmedicinsk opmærksomhed« (p. 76). Topografien er blevet til midt i en brydningstid, ikke alene i samfundet og inden for medicinen, men også i Christen Rasmussen's egen liv gennem hans møde med en helt ny og fremmedartet verden som Læsø.

Samfundsudviklingen hører vi mindst om. Det er tænkningen inden for den medicinske verden, som optager Signe Møllemegaard. Naturvidenskaberne får netop i denne periode øget gennemslagskraft inden for lægevidenskaben, samtidig med at betydningen af sociale, økonomiske og økologiske perspektiver tillægges stadig større vægt på sundhedsområdet.

Også lægens egen verden bærer præg af mange opbrud. Født som han er i Svendborg 1809, forældreløs fra sit 13. år og uden studentereksamen, var der lang vej til det første embede som distriktlæge på Læsø 1855. Til Christen Rasmussen's livshistorie hører, at han kom i lære på en onkels apotek i Stege, gennemførte en uddannelse som apoteker, for derefter i 1832 at søge ind på Kirurgisk Akademi, hvor han aflagde sin afsluttende eksamen 1835. Nogen tilknytning til Læsø havde han altså ikke, og derfor var det en ny og ikke altid lige fremkommelig tilværelse, der mødte ham som læge på den isolerede ø i Kattegat. Mødet med læsøboernes, specielt kvindernes, fremmedartede verden gav ham således noget af et kulturshok.

Det sværest tilgængelige i bogen er utvivlsomt også noget af det mest spændende alene af den årsag, at problematikken som drøftes i de sidste afsnit af første del ikke er blevet behandlet med samme medicinhistoriske og kulturvidenskabelige indsigt andre steder. Men jeg er ikke så sikker på, at diskussionen af årsagsforståelser også opfylder den hensigt at lette læsningen af hovedkilden.

Hvis jeg skal give en læsevejledning til hele bogen, så er mit råd: Start med de første afsnit af første del. Det vil sige lægens livshistorie, de medicinske topografiers historie, samt afsnittet om lægen og læsøbefolkningen (p. 11-48). Gå herefter igang med selve topografien, men vent med analysen af den medicinske teori (p. 49-76). Læses denne analyse tilsidst, opnår vi oven-

ikøbet som læsere den udsøgte fornøjelse, at vi selv kan tænke med, fordi vi nu kan huske nogle af citaterne fra topografien i deres sammenhæng.

Det er i sidste ende denne beskrivelse, som gør at hele bogen henvender sig til et meget stort publikum. Der er mange guld-korn at finde for enhver kulturhistorisk inter-esseret læser med og uden tilknytning til Læsø.

Birgitte Rørbye

Karsten Tuft: Legealder og Levealder – Et landskabsbillede

Århus, Børne- og Ungdomskultursammen-slutningen, 1992. 253 s. ill. ISBN 87-983676-8-4. Kr. 150,-.

Bogen består af 2 dele. Første del, *Over-vejelser og tolkninger*, gør op med den tradi-tionelle opfattelse af leg som et udviklings-middel for børn og argumenterer for en ny legeteori, der tager udgangspunkt i den voksne form. Der sættes således ligheds-tegn mellem legealder og levealder. Forfat-teren skelner mellem folkekultur, dannelse-kultur og industrikultur, og ser kulturhisto-rien som en kamp mellem de tre kulturer. Folkekulturen insisterer på legens væsen af nydelse, nærvær, intensitet, styrke og kun-nen som en naturlig og uundværlig del af tilværelsen. Derfor kæmper man inden for

folkekulturen for at bevare og forny legen. Tuft gør således op med myten om 1700-tallets forkuede bonde.

Forfatteren gør også op med romantik-kens myte om folkekulturens død, lige som han kritiserer kulturradikalismens og pæda-gogikkens myte om industrisamfundets tru-ede børn, der skal reddes fra udelige foræl-dre, nedslidt af lønarbejde. I tilknytning til nutidig bykultur mener forfatteren, at der findes rige muligheder for en folkelighed i Christen Kolds ånd.

Anden del, *Love, moral og erindringer*, be-står af empirisk materiale, som skal illustre-re og uddybe den mere teoretiske førstedel. Denne del udgør en meget værdifuld antolo-gi af tit omtalte men svært tilgængelige for-ordninger, retsafgørelser og visitatsberet-ninger m.fl., der illustrerer lovgivningens og kirkens kamp mod den folkelige lege- og festkultur. Folkets modstand mod disse an-greb og særlige holdning til liv, leg og arbej-de illustreres ved sagn og fortællinger fra højskolelærer Rasmus Hansens *Gamle Min-der*.

Legealder og levealder er en vigtig og tan-kevækkende bog, både for vores forståelse af folkekultur og leg. Forhåbentlig vil den kunne yde et kærkomment bidrag til den yderst aktuelle debat om arbejde, arbejds-frihed og »det gode liv«.

Michèle Simonsen

Bognotitser

Harald Ilsøe:

På papir, Pergament og Palmeblade ...

Skatte i det kongelige bibliotek

63 s., overdådigt ill. København, Det kongelige Bibliotek, 1993. Bogen udgives også på engelsk. ISBN 87-70236208. Kr. 575,-.

Den af Harald Ilsøe forfattede og redigerede »På Papir, Pergament og Palmeblade ...« er en gave til den bog-, billed- og biblioteksinteresserede offentlighed. Her præsenteres med rund hånd, og i farver, den ene skat efter den anden fra samlingerne. Alle billeder er forsynet med oplysende billedtekster og i hovedteksten gøres rede for bibliotekets brogede historie og dets forskellige hovedsamlinger. Bogen har karakter af overflødighedshorn; man blader, man kigger og man forbløffes. Og man morer sig, for både billedudvalget og teksterne er ofte gjort med et glimt i øjet.

Det er pragtstykkerne og det særligt kuriose og eksotiske, Ilsøe har fundet frem. Det der ser ud af noget. De folkelige tryk er der ikke mange af. Det er mest magthavernes bøger og billeder vi præsenteres for, men biblioteket er jo også kongeligt.

Værket udgives i anledning af 200-året for bibliotekets åbning for publikum. Det er en strålende reklame for denne helt afgørende institution i det danske dannelsesvæsen.

ekm

Sådan set – Erindringer fra og om

Det kongelige Bibliotek

Indsamlet og udgivet i anledning af 200-års jubilæet for bibliotekets åbning for publikum den 15. november 1993. Redigeret af Harald Ilsøe. 215 s., ill. København, Det kongelige Biblioteks forlag 1993. ISBN 87-70236194. Kr. 140,-.

»Sådan set ...« er en buket erindringer om livet blandt lånere og ansatte i det bemærkelsesværdige hus, som Det kgl. Bibliotek er. Kendte og mindre kendte har bidraget mere

og mindre udførligt, og der er både oplysende og muntre bidrag imellem. Et stort bibliotek er en verden for sig, og som den rigtige verden befolket af både dårer og vismænd og alle afskygninger indimellem. Man får glimt af dem alle.

Men det er selvfølgelig de to bidrag om folkemindesamlingen, der indtil 1967 boede i biblioteket – og nu snart flytter derved igen – som påkalder en folklorists interesse. I det ene causerer Henrik Juul Hansen om arkivar Hans Ellekilde, hvis jovialitet i visse perioder af Danmarkshistorien lå betænkeligt nær naivitet; i det andet fortæller arkivar Lørn Piø udvalgte erindringer om folkemindesamlingen, som han husker den. Piø skriver veloplagt og så bidskt, at man formentlig skal være taknemmelig for ikke at være blevet nævnt.

ekm

Bjørn Poulsen og Ulrich Schulte-Wülwer (red.): Istedløven

Et nationalt monument og dets skæbne. 157 s., ill. Sydslesvigs Museumsforening og Mikkølberg, Hatsted. Poul Kristensens Forlag, 1993. ISBN 87-74683640. Kr. 220,-.

Istedløven, H. W. Bissens monumentale kat, der blev placeret på Flensborg gamle kirkegård den 25. juli 1862 som et minde om sejren over Slesvig-Holstenerne ved Isted i Treårskrigen, har haft en omskiftelig tilværelse. Efter nederlaget i '64 tog præjserne den som trofæ til Berlin, hvor den stod til 1945, da Politikens korrespondent i Berlin, Henrik V. Ringsted, fik den gelejdet til København. Der står den nu, i Tøjhusmuseets gård, og ser mere og mere tankefuld ud.

Nu er der skrevet en bog om monumentet, en smuk og grundig bog, der belyser løven og dens historie på mange måder, kunsthistoriske, historiske, som symbol m.m. Forfatterne er Claus Bjørn, Nina Damsgaard, Ulrich Schulte-Wülwer, Jürgen Ostwald, Inge Adriansen og Stine Weil.

Men det sidste ord i løvens historie er ikke

sagt endnu. Kommer den mon nogensinde tilbage til Flensborg, hvor den hører hjemme?
ekm

Bentzen, Maj (red.):

Spøgelseshistorier, Gys og gru fra et fritidshjem

Græsted, Forlaget Facet, 1993. 66 s., ill. med børnetegninger. ISBN 87-88915-63-8.

Hæftet indeholder 38 eksempler på historier, som børnene på et fritidshjem har fortalt i en tremåneders periode i 1992. Fortællerne er i alderen fra 6 til 10 år, og deres navne er anført ligesom tegnerne. To trediedele af fortællerne er piger, hvilket man nok ikke bør lægge noget særligt i, da det dels kan skyldes pigernes særlige sprogudvikling, som generelt forløber hurtigere end drengenes, dels kan det skyldes en ulige fordeling af de to køn.

De historier, der gengives, har børnene enten fået fortalt, selv læst eller digtet. De er let redigeret, idet de er renskrevet efter de noter, som udgiveren Maj Bentzen har foretaget, mens børnene fortalte. Historierne er anbragt i følgende kapitler: 1) Sjove spøgelseshistorier – 2) Eventyragtige spøgelseshistorier – 3) Historier om genfærd og vampyrer – 4) Uhyggelige spøgelseshistorier – 5) Meget uhyggelige spøgelseshistorier.

Enkelte af historierne hører til børnenes almindelige fortælletradition, andre til en mere eller mindre udbredt lokaltradition. De fleste af dem hører – efter hvad jeg kan vurdere – ikke til en egentlig fortælletradition, men er snarere udtryk for børns evne til at fabulere og digte videre på temaet spøgelse og uhygge. Frem for alt mærker man glæden ved at fortælle og med en vis humor, og det er måske nok så meget værd som en mere eller mindre tilknytning til ældre fortælletradition. Der skal nok komme udmærkede fortællere fra det fritidshjem.
E. K. N.

Vigersted Skoles Samlede Æventyr

Udgivet af Vigersted skoles fritidsordning (tlf. 53 62 57 06), Ågerupvej 1, 4100 Ringsted, 1993. Fotokopieret hæfte 154 s., ill. med børnetegninger. Kr. 150,-.

Det tykke, tætrykte hæfte indeholder 109 eventyr og historier, som elever fra børnehaveklasse til 10. klasse ved Vigersted skole har udarbejdet eller digtet, om man vil. Samlingen er blevet til efter en længere periodes arbejde med eventyr og andre fortællegener. De enkelte bidrag til samlingen er udarbejdet kollektivt, angiveligt af en hel klasse, en del af denne eller hyppigt blot af to elever. De fleste bidrag er dog individuelle præstationer. En del af de anførte navne er dog pseudonymer, ofte humoristiske som: Et geni, Holger og konen, Mig etc.

Indholdsmæssigt følger de fleste eventyrstilen med dens karakteristiske træk, specielt dens indlednings- og afslutningsformler. Der er adskillige vellykkede eventyr eller rettere pasticher på sådanne. Mange bryder dog – mere eller mindre bevidst – med eventyrets præg af fortid, især ved brug af anakroismer. De aktualiserer og noderniserer eller bruger formen humoristisk eller parodisk. Der er også vellykkede forsøg på politisk satire, enkelte helt professionelle.

I øvrigt bør samlingen nok ikke vurderes ud fra litterær synsvinkel. Den er et pædagogisk eksperiment og har først og fremmest interesse for dem, der har været med i projektet. Hæftet kan stadig købes og vil sikkert interessere mange dansklærere, men man kunne godt ønske en reel, trykt udgave af samlingen eller i alt fald et udvalg af de bedste eventyr og historier.

E. K. N.

Anders Bjørnvad:

På vej mod hjemstavnsret. Den katolske Kirke i Danmark under den tyske besættelse 1940-45

Odense, Universitetsforlaget, 1993. 190 s. ISBN 87-7492-858-9. Kr. 188,-.

Bogen er et led i projektet »Kirken under besættelsen«, og da den katolske kirkes nyere historie i Danmark næppe er særlig kendt af ikke-katolikker, indledes den med et afsnit om tiden mellem religionsfrihedens indførelse ved Grundloven af 1849 og det sidste førkrigsår.

Afsnittene om kirken under krigen bygger dels på dens officielle beretninger, bl.a. gengivet i kort og fortegnelser over kloster, hospitaler og skoler, dels på beretninger

indsamlet om katolikkers deltagelse i modstandskampen.

Som »besættelsestidshistorie« lider den af den samme tendens til at blive personhistorie som så mange andre – med personregister.

Selve titlen hentyder til den retablerede kirkes kamp for at blive en dansk, katolsk kirke, og ikke, som den længe var, en udlændingenes kirke. Det har knebet med at skaffe danske præster, munke og nonner, men man må nok sige, at med assimilationen af indvandringsbølger og konverteringer (bl.a. i forbindelse med ægteskaber) er der nu tale om en dansk kirke – der stadig modtager nye medlemmer udefra.

G. N.

Jacob Ulfeldt:

Ruslandsrejse 1578

Nyoversat og med noter ved Richard Mott. København, Forlaget Øresund, 1993. 106 s., ill. ISBN 87-88033-11-2. Kr. 198,-.

Ulfeldt (farfar til Corfitz) blev med et rigeligt følge sendt til den russiske enehersker for at forhandle »evig fred«. Denne rejse kom til at vare 8 måneder, bl.a. fordi den foregik på tværs igennem en svensk-russisk krig. Danskerne gik i land i Estland og drog med heste og vogne mod Moskva. Undervejs blev de generet på mange måder, bl.a. nærmest holdt fangne eller internerede ved flere lejligheder, nægtet friske heste og snydt med provianten.

Rejsen, og ikke mindst audienserne hos den gale czar, som Ulfeldt endelig mødte på slottet Aleksandrov nord for Moskva, viser et brag af et kultursammenstød. Mellem den højt uddannede, vesteuropæiske diplomat og de russiske embedsmænd undervejs og bojarerne ved hoffet – og selve Ivan. Ulfeldt blev naturligvis den lille i denne sammenhæng, og han kom da også hjem, til lands gennem Nordtyskland, med en traktat, som Frederik II ikke ville godkende. Ulfeldt blev smidt ud af rigsrådet og fik god tid til skrive sin rejseerindringer – på latin. De udkom, efter at have været meget på afveje som gammelt papir, i Frankfurt 1608. En dansk udgave kom i 1680, og en nyoversættelse i 1978 – og igen nu.

Hvis man vil benytte Ruslandsrejsen som

kilde, må man huske, at den er nedskrevet en halv snes år efter turen – det er altså ikke en rejsedagbog. Men en god historie.

G. N.

Kerstin Louise Johansson: De dödas julotta
En Sägerundersökning. Bergen. Forlaget Folkekultur, 1991. ill., kort og diagrammer. ISBN 82-90258-18-2.

I juletiden vendte de døde tilbage for at besøge deres tidligere hjem og for at holde deres egen messe i kirken julenat. Denne tro har givet anledning til sagnet om de dødes julegudstjeneste.

Minutøst har forfatteren gennemgået alle kendte optegnelser og versioner af dette også i dansk tradition kendte sagn. Alt er blevet endevendt og tastet ind på en PC'er, hvorefter det er blevet ananalyseret efter alle kunstens regler.

Forfatteren gør opmærksom på, at oprindelsen til sagnet skal ses på baggrund af at kristmessen officielt blev afskaffet ved Reformationen. I stedet skulle man afholde en gudstjeneste juleaften (Danmark og Norge) eller julemorgen (Sverige og Finland). Ialfald skulle man holde sig væk fra kirken julenat, for da var de døde på færde: folk der uforvarende var gået ind i den ved midnatstid var ikke kommet levende derfra igen.

Der er således oprindelig tale om, at det er et »Skræmmesagn«, der skulle fratage katolsk sindede præster og kirkegængere lysten til stadig at afholde en messe julenat. Kristmessen var papistisk overtro sagde reformatorerne.

Allerede Troels-Lund var iøvrigt inde på noget lignende.

I. P.

ASK. Tidsskrift for dansk folkekultur, 19/20, 1993. ISSN 0109-4/18.

ASK udgives af foreningen »Dansk folkekultur«, der i 1993 fejrede sit 10-års jubilæum. Efter en vaklende start har ASK nu placeret sig smukt i det samlede billede af kulturtidsskrifter, og det udgives da også med støtte fra kulturministeriet. Mange gode temanumre er udkommet, bl.a. om børn, fodbold og charterrejser. De fleste numre er

med blandede bidrag, dog altid med en eller flere kortere erindringer. I anledning af jubilæet har man valgt at udgive et dobbeltnummer med kun én erindring: en sydsjællandsk gårdejers livshistorie, der omfatter næsten hele det 19. århundrede. Fortælleren begynder nemlig med at berette om sine bedste-forældres daglig liv og færden.

I. P.

Torben Svendrup: Julen

Træk af højtids historie. København. Fremad, 1993. 63 s., ill. ISBN 87-557-1811-6. Kr. 98,-.

Denne i alle henseender lille bog om julen er skrevet af en professionel historiker, et af medlemmerne af Historikergruppen Fem-pas, der skrev Det arbejdende folks kulturhistorie I-III (Se Folk og Kultur 1989 og 1992.). I kølvandet af dette værk har de udgivet en serie »kulturhistoriske bidrag« om De gamle, Penge, Madpakken, Damernes undertøj – og nu julen.

I forordet skriver Torben Svendrup: »Formålet med bogen er ikke at gå folkemindesamlerne i bedene, men derimod at præsentere læseren for julen i kulturhistorisk belysning, og at sætte vor egen jul i relief ud fra vor historiske viden.«

I betragtning af, at Svendrups bog er et opkøg af hvad julens historikere – »folkemindesamlerne« (?) – siden Troels-Lund og Feilberg og til vore dage har skrevet, forekommer dette statement højst besynderligt. Tror Svendrup virkelig, at han er den første der »præsenterer læseren for julen i kulturhistorisk belysning«?

Det kan han da ikke mene for alvor! På den anden side har han ikke en eneste henvisning til julens historikere, ja han har ingen henvisninger til faglitteratur overhovedet, ikke engang en litteraturliste.

Iøvrigt har Svendrup brugt Julens Hvem Hvor fra 1977 og ikke den reviderede udgave, Bogen om Julen fra 1990. I afsnittet om Julesne ser han nemlig på »perioden 1947-1976« – som i førsteudgaven, og ikke på perioden 1947-1989 som i andenudgaven!

Ak ja! Lidt pedanteri med et vist perspektiv!

I. P.

Ella Theodorsen & Jens Kortermann Jauch (udg.): Langeland synger II

133 udvalgte langelandske sange. Rudkøbing, Musik- og Kulturhistorisk Selskab for Langeland, 1993. 324 s., noder, ill. ISBN 87-89570-2. Kr. 188,-.

Det første bind udkom i 1990 (se Folk og Kultur 1992, s. 126). Succes'en er nu blevet fulgt op med en endnu større samling, hvor til museumsinspektør Ole Mortensøn har skrevet en indledning. Han fortæller, at man på Langelands Museum har en klarinet, som har tilhørt to generationer af spillemænd og noder, der er nedskrevet 1880-90, til 20 »Bondedanse fra Langeland«, hvor de har været brugt ved høstgilder på de større gårde på øen.

Sangene er naturligvis hovedsagen. Mange genrer er repræsenteret: skåleviser fra Strynø, sange fra majfester og i anledning af »Humbledagen« 27. juni 1992; viser fra lokale revyer og flere sange skrevet af Kirsten Jensen fra Stoense – hun havde 6 børn og var gift med en danselærer, og hun fik sine sange optaget i Langelands Avis i 1860'erne og 70'erne.

Op så er der visen »På Laundrup mark, der ligger ij gård« om langelænderen Johan, der blev gift med en pige fra Laundrup, dvs. Lakkendrup på Sydøstfyn. Det er et helt epos på 27 strofer, som iøvrigt ofte blev sunget ved ungdomsballer. Forfatteren er overskoledirektør K. H. With (1805-69) i Odense.

Joh, sangbogen er veldokumenteret. Til sammen giver de to samlinger et udmærket indblik, ikke blot i sang- og visetraditionen på Langeland, men også i øens kulturhistorie. I. P.

Anders Sørensen Vedels Hundredvisebog (1591)

Faksimileudgave med indledning og noter af Karen Thuesen, København, C. A. Reitzels Forlag, 1993. (= Universitets-Jubilæets danske Samfunds skriftserie nr. 515). 390 s. ISBN 87-7421-740-2. Kr. 375,-.

Da dronning Sofia i 1586 besøgte Tycho Brahe på Hven for at se hans observatorium, begyndte det at storme så meget, at hun ikke kunne seje tilbage til København, men

måtte forlænge opholdet nogle dage. Der blev så tid til at snakke om løst og fast, og en dag ved bordet fortalte Tycho Brahe dronningen, at hans ven, Anders Sørensen Vedel, der var blandt gæsterne, havde samlet viser, som han nu havde i sit arkiv i Ribe. Dronningen, der var meget viseinteresseret, spurgte så Vedel, om han ville renskrive dem og give dem hende ved lejlighed. Det ville han naturligvis gerne, men der gik fem år, før hun fik dem, men så var det heller ikke blot renskrifter af de originale viseoptegnelser, han kunne overrække hende: det var derimod en trykt udgave med »Et hundrede udvalgte Danske Viser«, som alle var bearbejdede, ja undertiden gendigtede af Vedel selv. Han ville gøre det så godt, som han overhovedet kunne.

Hundrevisebogen »fra 1591 er en milepæl i vor kulturs historie«, skriver udgiver-selskabet i forordet og fortsætter: »og da folkevisen et par hundrede år efter Hundrevisebogens fremkomst igen tildrog sig de dannedes seriøse interesse, blev den en betydningsfuld inspirationskilde for digtning og videnskab.«

Nu foreligger denne uhyre sjældne vise-bog i en faksimileudgave med en nyttig indledning og gode ordkommentarer af filologen Karen Thuesen.

Enhver ynder af vore »gamle folkeviser« vil kaste sig over denne herlige bog. I. P.

Sissel Plathe: Santa Barbara i Danmark

Varde. Museet for Varde og Omegn og Artillerimuseet, 1993. 48 s., rigt ill. ISBN 87-89843-08-9. kr. 75,-.

Sta. Barbaras dag, den 4. december, fejres hvert år verden over af artillerister, geologer og minrører. Også andre faggrupper som arkitekter, murere, tagdækkere og stenhuggere har gennem tiderne betragtet Sta. Barbara som deres skytshelgen.

I den lille, fornemme bog fortælles Barbara-legenden, og der gøres rede for hendes plads i helgenskaren og hendes betydning for middelalderens mennesker.

Bogen gennemgår alle danske Barbara-billeder fra vore kirker og gør rede for helgens attributter, tårnet og kalken.

Med sine 35 farvebilleder, optaget af Henning Skov, på 48 sider er det en flot bog, hvis

man kan bruge det udtryk om en bog i lom-meformat. Men den er i alle fald til at tage med sig på tur – og tysk- og engelsksprogede turister er der taget højde for i sammenfatninger. G.N.

Tue og Bodil Gad: Lang og tro tjeneste

København, Reitzels Forlag, 1992. 79 s. ISBN 87-7421-755-0. Kr. 150,-.

Tue og Bodil Gad ønsker med deres lille bog at henlede opmærksomheden på en gruppe mennesker, der ikke har sat sig så mange spor i historien, i alt fald ikke i Biedermeier-tiden, som er den periode, der behandles i bogen. Det er gruppen af tjenestefolk eller tyendet, som den lidt mere nedladende også er blevet kaldt.

Ca. halvdelen af bogen vedrører engelske forhold, idet de bruger Dickens' forfatter-skab som kildemateriale, mens den øvrige del af bogen vedrører danske forhold set igennem henholdsvis H. C. Andersens og Herman Bangs forfatterskaber. For både H. C. Andersen og måske især Herman Bang gælder det, at deres litterære skildringer nærmer sig selvbiografien, og det er måske heller ikke tilfældigt, at det netop er dem, at Tue og Bodil Gad har brugt som kilder, selvom de dog ikke skriver noget om det.

En folklorist eller en etnolog ville nok have brugt kilderne lidt anderledes end Tue og Bodil Gad har gjort, men jeg synes det er vigtigt at henlede opmærksomheden på, at litterære kilder kan supplere det mere traditionelle kildemateriale, bl.a. fordi grænsen imellem selvbiografien og den litterære tekst kan være hårfin. Desuden kan man i finlitteraturen på samme måde som i folke-digtningen finde normer og holdninger, som også vedrører mange af de områder, folklorister og etnologer arbejder med. emk

Henrik Blicher (red.):

Gode ord er bedre end guld.

Ordsprog i perspektiv

Udgivet i anledning af udstillingen: den blinde høne – og andre ordsprog. København, Rundetårn, 1993. 76 s. ill. ISBN 87-88714-13-6.

Bogen, der beskrives som en antologi, består af ni bidrag, samt en præsentation af Bruegels maleri Nederlandske ordsprog.

Afsnittene er af meget forskellig karakter lige fra fine, fagligt interessante og veldispoverede oversigter af Iver Kjær, John Kousgård Sørensen, Inge Lise Pedersen og Else Marie Kofod til poetisk og intellektuelt rige fabuleringer og essays af Peder Skyum, Per Højholt og Jan Lindhardt. Bertel Haarder forsøger sig også i genren med en lidt selvhøjtidelig humor, som nogle sikkert finder morsom.

Det sidste bidrag har jeg svært ved at placere. Som forfatteren skriver har ordsprog kun sat sig meget få billedmæssige spor i danske kalkmalerier (p. 52). Tilsyneladende bekymrer dette ham ikke det mindste, for som han siger, er der ikke tvivl om at kalkmalerierne har kunnet få beskueren til at associere til ordsprog (p. 52). Og det er så det artiklen handler om. En nutidig adjunkt med dansk og kunsthistorie som fag associerer på middelalderens befolknings vegne om kalkmalerier og ordsprog.

Som det fremgår af bogens titel, er antologien blevet til i forbindelse med en udstilling afholdt på Rundetårn. Denne udstilling har jeg desværre ikke set, men jeg håber, at kunstnernes fremstillinger har virket bedre i bibliotekssalen på Rundetårn end de gør i bogen, hvor de gengives som gråt udflydende illustrationer. Forsiden med den blinde høne, der finder korn udgør i den henseende en heldig undtagelse, ikke mindst fordi en fin belysning kaster et særligt skær hen over billedet.

B.R.

A. Strange Nielsen:

Lægedomskilder i Lokalsamfundet.

11 midtsjællandske helligkilder

København, Foreningen Danmarks Folke-minder, 1991. 57 s. ill. ISBN 87-87897-97-0.

Det er dejligt at sidde med en så smuk bog foran sig. Smuk i mange henseender. Smukt illustreret med kort, kildehuse, naturbilleder, og ikke mindst mennesker, som har levet deres liv nær kilderne.

Men også smuk i sit indhold og ikke mindst i forfatterens holdning til stoffet. Glæden over det arbejde som er gået forud for bogens tilblivelse lyser ud af forordet, hvor Strange Nielsen fortæller om sin virksomhed i 1950'erne ikke alene som kommuneskolelærer, men også som aftenskolelærer og højskolelærer på Midtsjælland. Det er i denne periode og sammen med sine elever, at fortællingerne om de midtsjællandske kilder er blevet indsamlet. I bogen ordnet og genfortalt, forsynet med billeder og supplerende arkivoplysninger.

Mange oplysninger har naturligvis en helt speciel appel til lokalhistorisk interesserede i de behandlede områder. Hvis man bor i Hvalsø er det morsomt at få historien om Sandbechs Alle (p. 13). Med sin rigdom på kulturhistoriske oplysninger har den imidlertid et bredere publikum.

Strange Nielsen håber også, at hans bog vil betyde, at flere for »øjnene op for, at kilderne med deres kostelige vand er fremragende mindesmærker, der har været samlingssteder for et alsidigt folkeliv« (p. 7). Han lover os »vidunderlige oplevelser i dette fortryllende område«.

Forholdene har imidlertid ændret sig meget de seneste tiår. Dræning har hævet vandstanden i Haraldsted og Gyrstinge søer. Som så ofte, når betagelsen af fortidens folkeliv kaldes frem, findes der midt i alt det smukke også et stænk af vemod. I dag er ikke blot menneskene der fortalte, men også mange af kilderne borte.

B. R.

Indsendt litteratur

- alle tiders ODSHERRED 1993. Nykøbing Sjælland, Odsherreds Museum 1993. 40 sider, ill. ISSN 0108-9846.
- BYHORNET. Ballerup Historiske Forening. 22. årg. 1-4.
- FOLK OG LIV på Røndeegnen nr. 11. Rønde, AOF Rønde Kommune, 1993. 108 sider, ill. ISBN 87-88579-16-6. Kr. 112,-.
- KØBSTADMUSEET »Den gamle By«, Årbog 1993. Århus 1993.
- nord nytt. Nordisk tidsskrift for folkelivsforskning. Temanummer: Etnologi och folkloristik i Stockholm. 128 sider, ill. København, Inst. f. arkæologi og etnologi, 1993. ISBN 87-87824-07-8. Kr. 120,-.
- ORD & SAG, nr. 13. Århus, Institut for Jysk Sprog og Kulturforskning, 1993. 56 sider. ISSN 0108-8025.
- SØNDERJYSKE ÅRBØGER 1993. Aabenraa, Historisk Samfund for Sønderjylland, 1993.
- VENDS. Årbog for Lokal- og Kulturhistorie på Vestfyn. 1993. 72 sider, ill. Middelfart, Vends Herreds Udgerselskab, 1993. ISN 0907-7391.
- BIARNE HJORTH ANDERSEN: Kan man spørge mennesker om deres livsform? København, Socialforskningsinstituttet, 1993. 152 sider. ISBN 87-7487-459-4. Kr. 80,-.
- HANNE L. CHRISTENSEN: Det vilde Vest. Afsluttende rapport fra formidlingsprojektet. Albertslund, Københavns Amtsmuseumsråd, 1993.
- KLAUS FERDINAND: Beduins of Qatar. København, Rhodos, 1993. 416 sider, rigt ill. ISBN 87-7245-516-0. Kr. 300,-.
- HENNY HARALD HANSEN: Mongol Costumes. København, Rhodos, 1993. 284 sider, rigt ill. ISBN 87-7245-553-5. Kr. 300,-.
- HARALD JØRGENSEN: En amtmænd skriver breve (J. Møsting 1789-1804). Skrifter udg. af Hist. Samf. f. Sønderj. nr. 70. Aabenraa 1993. 131 sider, ill. ISBN 87-7406-070-8. Kr. 148,-.
- NIELS LUND (red.): Norden og Europa i vikingetid og tidlig middelalder. København, Museum Tusulanums Forlag, 1993. 240 sider, ill. ISBN 87-7289-240-4. Kr. 230,-.
- BIRGIT LØGSTRUP: Jord og mennesker på Viborgeggen 1688-1988. Viborg, Stiftsmuseet, 1993. 76 sider, ill. ISBN 87-87272-01-6. Kr. 125,-.
- INGE DEMANT MORTENSEN: Nomads of Luristan. København, Rhodos, 1993. 416 sider, rigt ill. ISBN 87-7245-514-4. Kr. 300,-.
- BENT STIESDAL: Viggo. Møllersøn og sømand – dagbøger og breve 1882-88. Stenløse historiske Forening 1993. 216 sider, ill. ISBN 87-982143-3-0. Kr. 195,- excl. porto. Stenløse Boghandel.
- JYTTÉ SØRENSEN: Strøby. Baggrund, udvikling og skæbner i 17-1800 tallet. Hårlev, Vallø lokalhist. arkiv, 1993. 188 sider, ill. ISBN 87-981680-8-8. Kr. 85,-.
- PABLO WIKING-FARIA: Bondeliv. Lantbruget i Halland 1750-1990. Varberg Museums Årsbok 1993. 150 sider, rigt ill. ISBN 91-85720-240.

